

ETNINĖS KULTŪROS TĘSTINUMO IR KAITOS TYRIMŲ
2016 – 2022 METŲ PROGRAMA

Etninės kultūros temos ugdymo programose

Autorės:
Rūta Čėsniienė,
Asta Valiukevičienė

2018
Vilnius

Anotacija:

Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kiek dabartinėse bendrosiose ugdymo programose yra etninės kultūros turinio, kiek šios programos užtikrina etnokultūrinio ugdymo efektyvumą. Siekiama iširti atskirų pagrindinio ir vidurinio ugdymo mokomųjų dalykų programas, suskaičiuojant, kiek tose programose temų yra numatyta etninei kultūrai ir jos integravimui.

Pagrindiniai žodžiai: programa, pagrindinis, vidurinis ugdymas, mokinių pasiekimai, turinio apimtis, integracija, kultūra, etninė kultūra, etnologija, tradicija, papročiai, tautinis tapatumas.

Įvadas

Atliktas tyrimas, kuriame remtasi ŠMM patvirtintomis pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosiomis programomis, pateiktomis internetinėje svetainėje http://www.smm.lt/web/lt/pedagogams/ugdymas/ugdymo_prog, atnaujinta lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa, pateikta internetinėje svetainėje <https://sodas.ugdome.lt/bendrosios-ugdymo-programos>.

Tyrinėtos atskirų mokomųjų dalykų programos, kadangi jos turi daugiausiai sąsajų su etnine kultūra. Darbą sudaro du pagrindiniai skyriai PAGRINDINIS UGDYMAS ir VIDURINIS UGDYMAS. Bus išnagrinėti mokomieji dalykai: dorinis ugdymas (tikyba, etika), lietuvių kalba ir literatūra, socialinis ugdymas (istorija, pilietiškumas), meninis ugdymas (muzika, dailė), technologijos etninės kultūros dalyko dėstymo ir galimo integravimo požiūriu.

I. PAGRINDINIS UGDYMAS

I.I. Dorinis ugdymas

Dorinis ugdymas, kaip teigiama Programos bendrosiose nuostatose

(http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/2_Dorinis_ugdymas.pdf), tai viena iš ugdymo turinio branduolio sričių. Dalyko tikslas - kurti pozityvų, bendrosiomis vertybėmis grindžiamą santykį su savimi, su kitais žmonėmis, pasauliu. Programoje teigiama, kad dorinio ugdymo programos turi daug sąsajų su bendrosiomis kitų ugdymo sričių programomis ir išvardinamos įvairios ugdymo sritys: kalbinis, socialinis, technologinis ugdymas ir kt., tačiau apie etninę kultūrą neužsimenama. Programoje teigiama, kad mokyklos praktikoje

dorinis ugdymas yra integralus visos mokyklos bendruomenės uždavinys. Aptariant programos įgyvendinimą (integravimo galimybės, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka) kalbama apie tikybos ir etikos dalykus bendrai. Nurodomos integravimo galimybės su visais ugdomaisiais dalykais, išskiriamos ir specialiosios programos: *Gyvenimo įgūdžių ugdymo (2004)*, *Civilinės saugos mokymo (2005)*, *Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos (2006)*, *Saugaus eismo (2006)*, *Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo (2007)*. Kalbama apie įvairių mokomųjų dalykų integracijos galimybes, sąsajas, bet sąvoka *etninė kultūra* bendrojoje dalyje neminima.

I.I.I. Tikyba

Tikybos dalyke nagrinėjama būtent katalikų tikyba. Šio dalyko ugdymo tikslas ir uždaviniai neturi sąsajų su etnine kultūra. Dalyko struktūra nurodo dalyko veiklos sritis. Tai:

- *Gyvenimo klausimų nagrinėjimas tikėjimo požiūriu;*
- *Bendravimas ir sutarimas;*
- *Šventojo rašto ir tikėjimo pažinimas;*
- *Atsiliepiamas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą;*
- *Dvasios augimas.*

Šios veiklos sritys išlieka visuose ugdymo centruose ir bus analizuojamos atskirai.

Analizuojant visų koncentrų gebėjimų raidos lentelę visose veiklos srityse galima užuomina į etninės kultūros integravimą galėtų būti *bendravimo ir sutarimo* veiklos srityje 5-6 klasių koncentre numatomas gebėjimas, kuris teigia, kad mokiniai brangindami tautos tradicijas geba aptarti jų vietą savo gyvenime.

Kiek tai siejasi su etnine kultūra, bus matoma išanalizavus 5-6 klasių koncentro turinį.

5-6 klasių koncentras

Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis

5-6 klasių koncentro mokinių pasiekimai atskirai aprašomi kiekvienoje veiklos srityje. Veiklos srityse *Gyvenimo klausimų nagrinėjimas tikėjimo požiūriu, Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas, Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą ir Dvasios augimas* sąsajų su galimu etninės kultūros integravimu į katalikų tikybos dalyką nėra nei veiklos sričių nuostatų, nei mokinių gebėjimų, nei žinių ir supratimo aprašuose. Veiklos sričių turinio apimtyje sąsajų su etnine kultūra taip pat nėra.

Vienintelė galimybė integruoti etninę kultūrą į katalikų tikybos dalyką yra veiklos srityje *Bendravimas ir sutarimas* numatyta nuostata *Branginti tautos tradicijas ir savo tikėjimą*. Ši nuostata atsispindi ir su ja siejamame mokinių gebėjime *Aptarti tradicijų vietą mokinių gyvenime*. Taip pat vientisai atsikartoja žinių ir supratimo apraše, kur teigiama, jog mokiniai gebės *papasakoti apie senovės lietuvių tikėjimą ir mūsų tautos Krikštą*. Ši nuostata atsispindi ir ugdymo gairėse, kurios rekomenduoja glaustai aptarti senovės lietuvių dievus, papročius, apeigas, dalintis mintimis apie savo santykį su tautos tradicijomis. Ši tema nuosekliai išlaikoma visuose lygmenyse. Ji atsispindi veiklos srities turinio apimtyje, kurioje rekomenduojamos temos/klausimai *Ką žinau apie lietuvių kilmę, senovės tikėjimą, mūsų tautos tradicijas*.

7-8 klasių koncentras

Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis

7-8 klasių koncentro mokinių pasiekimai atskirai aprašomi kiekvienoje veiklos srityje, tačiau analizuojant visas veiklos sritis sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta.

9-10 klasių koncentras

Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis

9-10 klasių koncentro mokinių pasiekimai atskirai aprašomi kiekvienoje veiklos srityje, tačiau analizuojant visas veiklos sritis sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta.

I.I.II. Etika

Programa suskirstyta į skyrius, I ir II skyriuose aptariamos bendrosios nuostatos bei Programos tikslai, uždaviniai, struktūra. Atkreiptinas dėmesys į III skyrių, kuriame aptariamas Programos įgyvendinimas.

Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka

Šiame skyriuje nurodoma, pavyzdžiui, kad mokiniai, skaitydami ir nagrinėdami tekstus per literatūros ir dorinio ugdymo pamokas, mokosi juos interpretuoti ne tik meniniu, bet ir moraliniu požiūriu, jie semiasi išminties, kultūrinės kompetencijos ir formuojasi vertybines nuostatas arba mokydamiesi geografijos, mokiniai susipažįsta su Lietuvos ir pasaulio kultūrų ir religijų įvairove, o per etikos ir pilietiškumo pagrindų pamokas nagrinėjami mokyklos ir vietos bendruomenės, tautos ir visuomenės socialiniai santykiai, skatinamos mokinių tautiškumo ir pilietiškumo, socialinio teisingumo, pagarbos asmens laisvėms ir teisėms, tolerancijos ir atsakomybės nuostatos.

Skirsnyje III. 5.3.8. nurodoma, kad į dorinio ugdymo ir kūno kultūros programų turinį gali būti integruojamos prevencinės ir kitos švietimo programos: Gyvenimo įgūdžių ugdymo (2004),

Civilinės saugos mokymo (2005), Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos (2006), Saugaus eismo (2006), Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo (2007) ir kt., bet neįrašyta Etninės kultūros bendroji programa (2012). Taip pat etninės kultūros integravimo galimybės tiesiogiai nepaminėtos ir 5.4. skirsnyje, kuriame teigiama, kad Dorinio ugdymo bendrųjų programų turinys teikia galimybių padėti įgyvendinti Integruojamąsias programas (2008) ir plėtoti šiuolaikiniam gyvenimui aktualias mokinių mokėjimo mokytis, pilietiškumo, darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo ir komunikavimo gebėjimus. Tikybos ir etikos mokytojai turėtų būti susipažinę su Integruojamosiomis programomis, kurių pagrindiniai uždaviniai yra šie: a) su konkrečių dalykų turiniu nesusietų požiūrių, nuostatų, gebėjimų ugdymas; b) turinio, kuris apima daugiau nei vieną dalyką, pateikimas ir nagrinėjimas, c) pozityvaus elgesio, požiūrio ir vertybinių nuostatų ugdymas.

Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos *Bendrosiose nuostatose* įrašyta, kad pasitelkiant etninę kultūrą, ugdomos bendrosios kompetencijos, tautos kultūrine patirtimi grindžiamas kūrybingumas, tradicinės dorovės normos, tautinė ir pilietinė savimonė, pagarba gyvenamajai aplinkai ir Lietuvai, šeimos, bendruomenės ir tautos tradicijoms, savo ir kitų tautų kultūrinėms vertybėms, dvasinis ir fizinis tautos sveikatingumas. Etninės kultūros ugdymas plėtoja ugdytinių istorinę kultūrinę atmintį, padeda asmeniui suvokti save kaip konkrečios tautos, šeimos, giminės ir etnografinės srities atstovą, stiprina tautines tradicijas švietimo įstaigose. Etninė kultūra puoselėja bendravimo ir darnaus bendruomenės gyvenimo tradicijas, ugdo pozityvią asmens būties pasaulėjautą, žmogaus ir gamtos darną, iš kartos į kartą perduodamą pagarbą gyvybei ir gėriui (<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20u>

[g%20zin120412.pdf](#)). Aptariant dalyko integravimo galimybes, matomas akivaizdus etikos ir etnokultūros integralumas, tačiau apie tai dorinio ugdymo programos bendrojoje dalyje iš viso nekalbama.

Programoje išdėstyta, kokių mokinių pasiekimų tikimasi, kokia yra turinio apimtis bei vertinimas.

Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame Programos skyriuje teigiama, kad etika yra kontekstuali, siekiama glaudesnės etikos ir kitų ugdymo sričių turinio integracijos. Vienas iš programos uždavinių – supažindinti su kultūrų, pasaulėžiūrų, religijų įvairove, analizuoti šiuolaikinio pasaulio globalizacijos pokyčius, technikos pasiekimų ir tradicinių vertybių santykį. Programos lentelėse pateikta *Mokinių moralinio mąstymo raida*, yra išskirtos keturios pagrindinės etikos ugdomosios veiklos sritys, tos pačios nuo 5 iki 10 klasės:

- *Saviugda ir savisauga,*
- *Dialoginis bendravimas,*
- *Socialiniai santykiai,*
- *Santykis su pasauliu.*

Pastarojoje nurodoma, kad mokiniai bus skatinami domėtis praeities ir dabarties kultūra, bus skatinamas mokinių kultūrinis sąmoningumas, tačiau šios nuostatos tiesiogiai neįpareigoja mokytojo dėstyti ar integruoti etninės kultūros, taip pat skirsnyje 8.1.4. *Integravimo galimybės* tarp kitų siūlomų integruoti programų (*Gyvenimo įgūdžių ugdymo, Civilinės saugos mokymo, Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo* ir kt.) iš viso nėra paminėta Etninės kultūros programa. Skirsnyje 8.3.1. *Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės* teigiama, kad per etikos pamokas mokiniai turi būti skatinami susipažinti su Lietuvos paveldo vietovėmis,

kultūrine įvairove. Etikos pamokų turinį turėtų papildyti popamokinė praktinė veikla, pavyzdžiui, tautiniai renginiai. Toliau pateikta lentelė, kurioje apibrėžtos ugdymo nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas bei ugdymo gairės. Pavyzdžiui, 5-6 klasių koncentro veiklos srities *Dialoginis bendravimas* ugdymo gairėse nurodoma, kad mokiniai nagrinėja kasdienio gyvenimo patirties ar vaikų grožinės literatūros pavyzdžius, svarsto neatsakingo elgesio pavyzdžius. Taip pat rekomenduojama nagrinėti krikščioniškosios etikos artimo meilės pavyzdžius iš Biblijos ar šventųjų gyvenimo, ugdyti mokinius aiškinant bendruomenės tradicijas, paprotinį elgesį ir etiketą nesiūloma, nors šios srities temos gairės pateiktos Pagrindinio ugdymo etinės kultūros bendrosios programos *Mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių 5-6 klasei skyriuje 1.2. Paprotinis elgesys ir vertybės* (<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymoprogramos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf> (2 priedas. 1.2. Paprotinis elgesys ir vertybės)).

Ugdomosios veiklos sritis *Socialiniai santykiai: Aš-Mes* pateikia nuostatą jaustis svarbiu savo **etninės** grupės, tautos ir vietos bendruomenės nariu, puoselėti tautos kalbą ir tradicijas. Kaip žinios ir supratimas įvardinamas mokinių gebėjimas apibūdinti savo ryšį su bendruomene: su kokia **etnine** grupe, tauta ar tikėjimu save siejame. Ugdymo gairėse siūloma skatinti mokinius pamąstyti apie savo tapatybę, apie savo vardą ir pavardę – asmeninės ir šeimos tapatybės saugotojus. Skatinama pamąstyti apie socialinę tapatybę: „Kas sieja mus kaip **etninę** grupę (tradicijos, papročiai, maistas, drabužiai ir pan.)? Kaip prisistatytume, pavyzdžiui, kitos šalies mokiniams? Mokiniai piešia, fotografuoja, demonstruoja ir aptaria mums brangius simbolius, išreiškiančius mūsų tautiškumą (pvz., tautinius drabužius, vėliavą ir kt.). Svarstoma, kokias tradicines vertybes

norėtume išsaugoti. Organizuojamos integruotos pamokos, kurių uždavinys – padėti mokiniams geriau suprasti Lietuvos gyventojų **etninę** kultūrinę įvairovę. Dar viena nuostata yra sietina su etnine kultūra – užjausti benamius, skurstančius žmones. Žinių ir supratimo dalyje tikimasi, kad mokiniai gebės pateikti pavyzdžių, ką liaudies išmintis (patarlės, pasakos) byloja apie turtuolius ir vargšus.

Taigi šios ugdomosios srities *Mokinių pasiekimų* ir *Ugdymo gairių* lentelėse keturis kartus paminėtas žodis **etninis**, kas jau tiesiogiai įpareigoja mokytoją išdėstyti ar integruoti etninės kultūros temas per etikos pamokas.

Ugdomosios veikos srities *Santykis su pasauliu: Aš – Tai* viena iš nuostatų skatina saugoti aplinką, puoselėti tautos kultūrą, siūloma ugdyti gebėjimą saugoti savo aplinką, kultūros paveldą. Ugdymo gairėse rekomenduojama saugoti senelių palikimą. Nagrinėjant vaizdinę medžiagą (pvz., nuotraukas, skaidres), mokytojas supažindina mokinius su UNESCO saugomomis pasaulio paveldo vertybėmis Lietuvoje: Vilniaus senamiesčiu, Kuršių nerija, Kernave, verbomis, Dainų ir šokių šventėmis ir kt.

5-6 klasių koncentras

Skirsnėje 8.3. aptariami mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas 5–6 klasėse. Dalyje 8.3.3.2. nurodomi mokinių pasiekimų požymiai: motyvacija (didžiuojasi savo tautybe ir pilietybe), veiklos uždavinių supratimas (svarsto savo tapatybę tautos ir valstybės gyvenimo kontekste). 5 - 6 klasių etikos turinio apimtyje siūlomos ir šios temos: *Kas sieja mane su tautiečiais: kalba, istorija, vertybės, tikėjimas, tautiniai simboliai, etnografinės tradicijos? Senųjų kultūrų mitai apie žmones, herojus, dievus, gėrį ir blogį. Kuo graži ir įdomi mano*

tėvynė Lietuva? Taigi etikos pamokose konkrečiai reikalaujama dėstyti etninę kultūrą 10 – 11 temų per mokslo metus.

Aukštesnėse klasėse toliau aptariama mokinių moralinio mąstymo raida.

7-8 klasių koncentras

7 – 8 klasių mokiniams siūloma pažvelgti į juos supančią aplinką platesniame šiuolaikinio gyvenimo kontekste, ugdomi mokinių kritinio mąstymo įgūdžiai, leidžiantys įvertinti skirtingas moralines nuostatas, socialinius įgūdžius, padedančius integruotis į bendruomenę, tapti jos visaverčiu nariu. Ugdymo srities *Saviugda ir savisauga: Aš – Asmuo* ugdymo gairėse nurodoma, kad mokiniai bus skatinami aptarti gėrio ir teisingumo sampratas, žmogaus prigimties ir esmės, asmenybės brandos kelią. Ugdymo srities *Socialiniai santykiai: Aš – Mes* mokinių pasiekimų lentelėje pateikiama nuostata gerbti šeimą, siekis išugdyti gebėjimą rodyti pagarbą šeimos nariams, rūpintis jais, vertinti bendruomeniškumą, solidarumą, rūpintis santarve, prisidėti prie jos kūrimo, o ugdymo gairėse siūloma nagrinėti praeities ir dabarties, įvairių kraštų šeimos modelius, aptarti, kaip sėkmingai sugyventi bendruomenėje. Taip pat mokinių pasiekimuose pateikiama nuostata vertinti savo krašto bendravimo tradicijas ir siekis ugdyti gebėjimą skirti ir apibūdinti savo tautos ypatumus, vertinti ir apmąstyti jos praeitį, puoselėti idealus, gerbti simbolius. Ugdymo gairėse siūloma aiškintis, kas yra tauta, kas ją sieja, aiškintis, kad tautą gali sudaryti viena kalba kalbantys žmonės ir skirtingai kalbančios žmonių grupės, gyvenančios vienoje teritorijoje, turinčios bendrą praeitį. Ugdomosios veiklos srityje *Santykis su pasauliu: Aš – Tu* pateikiama nuostata vertinti kultūros pasiekimus ir kūrybinę žmogaus veiklą, ugdyti gebėjimą savo ir kitų kultūrų paveldo reikšmę, žinoti didžiausius kultūros paminklus. Ugdymo gairėse

siūloma aptarti kultūros sampratą, mokytojas turi parodyti, kokie kultūriniai simboliai dažniausiai yra naudojami ir atpažįstami.

Nagrinėjant 7 – 8 klasių etikos turinio apimtį, pastebėta, kad siūlomos platesnės temos, kurias nagrinėdamas mokytojas su mokiniais galėtų kalbėti ir etnokultūrinėmis temomis: *Kuo reikšminga mano tauta ir jos vertybės? Kokiu pagrindu ji jungia žmones? Kokie mano tautos ypatumai, kokia jos praeitis, idealai? Kuo didžiuojusi? Kaip stengiuosi puoselėti tautos praeitį? Kuo šiuolaikinė kultūra skiriasi nuo praeities kultūrų? Kaip suprasti darnų vystymąsi?* Šioje programos dalyje akcentuojama, kad turinys nėra griežtai reglamentuotos vadovėlių ar metinių planų temos, tai veikiau probleminiai klausimai, kuriais mokytojas gali pradėti pokalbį su mokiniais. Mokytojas pasirenka, kuo remtis. Etninės kultūros temos neprivalomos. 7 – 8 klasių koncentre temų, kuriose būtų konkrečiai nurodoma dėstyti etninę kultūrą, nėra. Sąvoka *etninė kultūra* neminima.

9-10 klasių koncentras

9 – 10 klasėse siūloma svarstyti egzistencinius klausimus, kelti tapatumo paieškos problemas, siekti paaiškinti, kas sudaro asmeninę ir bendruomeninę tapatybę, kaip jos susijusios. Ugdymo gairėse siūloma gilintis į sąžinės ir kitų moralinių vertybių sąsajas. Aptariama, kokią reikšmę moraliniam asmenybės vystymuisi turi tokie veiksniai kaip tėvų pavyzdys, mokytojai ir autoritetai, įvairūs tekstai, religija, išskirtos Dekalogo normos. Taip pat siūloma analizuoti įvairias meilės sampratas, skaityti įvairių mąstytojų ir rašytojų mintis apie meilę, diskutuojant pabrėžti, kad meilė yra ne tik jausmai, bet ir atsakingas dviejų asmenų ryšys, įsipareigojimas. Diskutuojant apie toleranciją, atlaidumą, pastangas suprasti kitą, kitokį, siūloma remtis krikščioniškojo humanizmo samprata. Etninė kultūra kaip galimas moralinių vertybių formavimo veiksnys

neminimas. Ugdymo srities *Socialiniai santykiai: Aš – Mes* akcentuojami mokinių gebėjimai atpažinti ir kritiškai vertinti diskriminacijos dėl lyties, amžiaus, **etninės** priklausomybės ar rasės atvejus. Ugdymo gairėse siūloma analizuoti **etninės** priklausomybės pavyzdžius šeimoje, bendruomenėje, visuomenėje. Taigi mokytojas turi galimybę kalbėti apie lietuvių etninę kultūrą analizuodamas su mokiniais socialinius santykius.

9 - 10 klasių Programoje taip pat pabrėžiama nuostata jausti bendrą atsakomybę už savo tautos vertybes, gerbti kitas tautas ir kultūras, ugdomi gebėjimai tirti ir analizuoti savo tautos vertybių kilmę ir tapatybės pokyčius, paaiškinti tautinės tapatybės pokyčius globalizacijos sąlygomis: kokios vertybės ją stiprina ir kokių grėsmių kyla mūsų tautinei bendruomenei ir kultūrai. Ugdymo gairėse siūloma aiškintis, kaip globalizacija veikia tautinę savimonę ir kultūrinius pokyčius. Siūloma diskutuoti, kiek svarbu išsaugoti tradicines tautos vertybes ir tautiškumą, kodėl kyla tautinių nesutarimų. Mokiniai diskutuoja, kokią reikšmę skirtingų tautų kultūrai turi jų miesto ar vietovės, visos Lietuvos architektūriniam, kultūriniam, socialiniam veidui. Ugdymo gairėse siūloma apmąstyti laisvių, teisių, pareigų santykį demokratinėje visuomenėje, kaip tikslinga įvardinama etikos ir pilietiškumo pagrindų pamokų integracija. Taip pat teigiama, kad Lietuvoje nuo senų laikų taikiai sugyvena daugelio tautų ir kultūrų žmonės, tačiau etikos ir etninės kultūros pamokų integracija nesiūloma, nors šios srities temos gairės pateiktos Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos *Mokinių pasiekimų ir ugdymo gairėse 9 – 10 klasei* skyriuje 1.2. Paprotinė teisė ir elgesys (<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymoprogramos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf>) (4 priedas. Paprotinė teisė ir elgesys).

9 - 10 klasių etikos turinio apimtyje siūlomos platesnės temos, kurias nagrinėdamas mokytojas su mokiniais galėtų kalbėti ir etnokultūrinėmis temomis: *Kaip susijusios mano tapatybė ir bendruomeninė tapatybė? Kuo ypatingi tėvų ir vaikų, brolių ir seserų santykiai? Atvirumas žmogui kaip humaniška etinė laikysena. Ar kyla mūsų visuomenėje problemų dėl tautinių, rasinių ar religinių skirtumų? Skirtingos gyvenimo prasmės sampratos ir jomis grįstos vertybės: laimė, nauda, pareiga, šeima, kūryba, požiūris į mirtį. Kurios vertybės yra pastovios, o kurios kinta? Kaip galime prisidėti prie tautinės kultūros išsaugojimo ir kaip ją turtinti puoselėjant kultūrinį sąmoningumą?*

Išanalizavus Pagrindinio ugdymo bendrąją etikos programą darytina išvada, kad etninės kultūros integravimo galimybės yra, bet temos, kurios konkrečiai reikalauja dėstyti etninę kultūrą yra nurodytos tik 5 – 6 klasių koncentre. Tokių temų suskaičiuota 10 – 11 per mokslo metus. 7-8 klasėse bei 9-10 klasėse konkrečios etninės kultūros temos nenurodomos. Programoje pabrėžiama, kad etika yra labai integralus dalykas ir išvardinamos programos, kurios gali būti integruojamos, bet Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrąja programa remtis, ją integruoti nesiūloma.

I.II. Lietuvių kalba ir literatūra

Programa suskirstyta į kalbos sistemos pažinimo ir literatūrinio ugdymo dalis. Suskaičiuota, kiek temų yra numatyta etninei kultūrai ir kiek jos galimam integravimui į lietuvių kalbos mokomąjį dalyką.

Programos I. *Bendrosiose nuostatose* teigiama, kad lietuvių kalba ir literatūra ugdo kūrybingumą ir vaizduotę, stiprina asmens ir tautos kūrybines galias, padeda susiformuoti vertybines ir estetines nuostatas. Lietuvių kalbos ir literatūrinis (kultūrinis) ugdymas perduoda mokiniams Lietuvos pasakojimą – tautinei ir

pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idėjas, vertybes, „bendrąsias vietas“, idealus – ir taip užtikrina tradicijos tęstinumą, stiprina asmens tapatybę. Išskirtinę mokomojo dalyko paskirtį lemia kalbos ir literatūros kaip žodžio meno ypatinga ugdomoji reikšmė. Kalboje slypi šimtmečiais kurtas tautos pasaulis: bendruomenės pasaulėjautos ir pasaulėžiūros bruožai, dorinės nuostatos, būdo savybės, istorinės patirtys ir gyvenimo išmintis. Skirsnyje 8.2. *Dalyko tikslas ir uždaviniai* nurodoma, kad lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo uždaviniai – sudaryti sąlygas, kad mokydamiesi lietuvių kalbos ir literatūros mokiniai, kaip teigiama skirsnyje 8.2.2.3., susipažintų su lietuvių ir kitų tautų literatūra, su lietuvių tautosaka, kitais Lietuvos kultūrai svarbiais tekstais, jų kalbine įvairove. Programos skyriuje 8.6. *Dalyko struktūra* nurodoma, kad Lietuvių kalbos ir literatūros programoje ugdymo turinys pateikiamas koncentrais: 5 – 6, 7 – 8, 9 – 10 (gimnazijų I – II) klasės. Kiekvieno koncentro turinį sudaro santykinai atskirtos, bet ugdymo procese integruojamos sritys: kalbinis ir literatūrinis (kultūrinis) ugdymas. Kaip teigiama Programoje, kalbinis ugdymas apima kalbos vartojimo ugdymą ir kalbos sistemos pažinimą. Aptariant literatūrinį (kultūrinį) ugdymą yra nurodyti kiekvieno koncentro literatūros mokymosi pasiekimai, turinio apimtis ir ugdymo veiklos. Literatūros turinys pateiktas taip, kad mokiniai, sudominti literatūra, būtų nuosekliai įvesdinami į lietuvių ir kitų Europos tautų kultūros pasaulį. Todėl literatūros turinys 5 – 6 ir 7 – 8 klasėse yra grindžiamas teminiu principu. Siekiama, kad mokiniai nagrinėtų visų literatūros rūšių, įvairių žanrų kūrinius. Literatūros kūriniai ar jų ištraukos atrinkti atsižvelgiant į mokinių amžių, kūrinių vertę ir svarbą. Literatūros kontekstas padeda mokiniams suprasti ir įvertinti esminius Lietuvos kultūros aspektus. Negrožiniai tekstai turėtų padėti suprasti literatūros procesą, todėl bus išsiaiškinta, kiek su etnine kultūra susijusių tekstų pateikiama Programos atskirų klasių

koncentrų literatūros sąrašuose. Šie tikslai ir uždaviniai siejasi su etnine kultūra.

Toliau bus nagrinėjamos Programoje patektos temos sąsajų su etnine kultūra aspektu.

5–6 klasių koncentras

Kalbos sistemos pažinimo ugdymo veiklos

Skirsnyje 8.4.1. *Kalbos kaip socialinio kultūrinio reiškinių pažinimas* pateikiamos veiklos kryptys: darbas su žodynais (daugiareikšmių žodžių ir reikšmės aiškinimasis; sinonimų, antonimų, frazeologizmų parinkimas kūrybinei užduočiai atlikti ir pan.), susipažinimas su vardų žodynu (aktualių vardų kilmės ir reikšmės aiškinimasis ir pristatymas); su vietovardžių žodynu (artimiausios aplinkos, tėvų, senelių ir pan. gyvenamųjų vietų pavadinimų kilmės aiškinimasis ir pristatymas). Lietuvių kalbos tarmių žemėlapių pristatymas. Savo tarmės (patarmės, šnektos) pristatymas lyginant ją su bendrine kalba. Iš viso suskaičiuota 4 – 5 temos, susijusios su etnine kultūra.

Toliau bus išanalizuotas pamokų temų, skirtų etninės kultūrai, skaičius 7 – 8 klasėse.

7–8 klasių koncentras

Kalbos sistemos pažinimo ugdymo veiklos

Skirsnyje 8.9.4.1. *Kalbos kaip socialinio kultūrinio reiškinių pažinimas* nurodoma, kad mokoma grafinio vaizdavimo (kalbų šeimų, leksikos sluoksnių ir pan.); atliekamas baltų kalbų leksikos, fonetikos ar gramatikos reiškinių gretinimas ir lyginimas; rašytinių šaltinių tyrimas nurodytu aspektu; vykdomas žodžių liaudiškosios etimologijos rinkimas (kūrimas) ir lyginimas su jų lingvistine etimologija. Tokių temų suskaičiuota 4.

9–10 (gimnazijų I - II) klasių koncentras

Kalbos sistemos pažinimo ugdymo veiklos

Skirsnyje 8.10.4.1. *Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys* nurodoma atlikti projektinius darbus (tarmės, šnektos tyrimas ir

pan.), rengti pranešimus ir pristatymus. Taigi bent viena kalbinio ugdymo sritis yra susijusi su etnine kultūra.

Toliau analizuojamas literatūrinio ugdymo turinys.

5–6 klasių koncentras

Literatūrinio ugdymo turinio apimtis

Programoje pateikia lentelė, kurią sudaro trys dalys (nagrinėjimo aspektai, kūriniai, nagrinėjami per pamokas, rekomenduojami kūriniai) su aštuoniomis išplėstinėmis temomis, iš kurių trys temos skirtos etninės kultūros ugdymui:

II tema. Kasdienė išmintis.

Temoje išskirti šie nagrinėjimo aspektai: lietuvių tautos sąmojis ir išmintis; pasakėčios – išplėtota patarlių išmintis. Pateikiami kūriniai, nagrinėjami per pamokas, - smulkiosios tautosakos pavyzdžiai: patarlės, priežodžiai, mįslės, minklės, anekdotai ir kiti smulkiosios tautosakos žanrai.

III tema. Nesenstanti pasakų išmonė.

Nurodomi šie nagrinėjimo aspektai: pasakų paskirtis, jų universali išmintis, pasakų veikėjai, jų siekiai ir vertybės, pasakojimo įtaigumas. Pateikti kūriniai, kurie privalomai nagrinėjami per pamokas: buitinės pasakos: „Gudri merga“, „Gailestingas sūnus“, „Kaip žmogus savo dalią atrado“ (privaloma 1); stebuklinės pasakos: „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“, „Joniukas aviniukas ir sesytė Elenytė“, „Devyniabolė ir devyniagalvis“. Taip pat nurodyti ir rekomenduojami kūriniai: „Lietuviškos pasakos“, „Gyvasis vanduo“, „Negirdėtos neregėtos pasakos“, „Gulbė karaliaus pati“, „Stebuklingas žodis“, J. Basanavičiaus tautosakos biblioteka (pasirinkti tautosakos kūrinių pavyzdžiai).

VI tema. Sakmės ir mitai apie pasaulio ir tėvynės kilmę

Pateikiami šie nagrinėjimo aspektai: pasaulio sukūrimas lietuvių sakmėse; pasakojimai apie Lietuvos, jos miestų, vietovių

atsiradimą ir įkūrimą; istorinė atmintis padavimuose ir jų literatūrinėse interpretacijose, padavimų siužetai, veikėjai.

Prie šios temos lentelėje nurodomi privalomi nagrinėti per pamokas kūriniai: lietuvių sakmės apie pasaulio sukūrimą, dievus ir mitines būtybes („Kaip atsirado žemė“, „Saulė, Mėnulis ir Žemė“, „Sužeistas vėjas“, sakmės apie Perkūną ir velnią, Laimą, Giltinę, laumes, raganas – privalomos keturios), pasakojimas, kaip Kernius suteikė Lietuvai vardą, pasakojimas apie Vilniaus įkūrimą ir pasirinktas padavimas apie artimiausios gyvenamosios vietovės įkūrimą. Lentelėje pateikti ir rekomenduojami kūriniai: „Kai milžinai gyveno“, „Kadaise ir akmenys augo“, „Žemės atmintis“. Taip pat nurodoma, kad 5–6 klasėse mokiniams pristatomi šie Lietuvos kultūros reiškiniai: lietuvių tautosaka – jos grožis ir vertė.

https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/Bendrosios_programos/Pagrindinis_ugdymas/Lietuviu-k-ir-lit-pagrindinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf (25 psl.)

Skirsnyje 8.8.6.3. *Kūrinio vertinimas, apibendrinimas, baigiamieji ir kūrybiniai darbai* siūloma mokiniams atliekant apibendrinamuosius, kūrybinius darbus, žaisti patarlėmis, priežodžiais ir posakiais (dialogų sudarymas, inscenizavimas) / kurti mįsles (poromis, grupėmis) / pasakojimus pagal mįsles, patarles ar priežodžius (žodžiu ar raštu). Taip pat siūloma gilintis į stebuklinių pasakų vaizduojamąjį pasaulį / padavimų ir sakmių vaizduojamąjį pasaulį / aptarti padavimų ir legendų herojus/ alegorijas, simbolius ir aiškintis komiškumą pasakėčiose (grupiniai projektai, pristatymai). Konkrečios temos ir jų skaičius nenurodyti, bet nurodyta, kad mokytojas organizuodamas kūrybinius darbus turi pasitelkti tautosaką. Visos šios veiklos nurodomos kaip skatinančios mokinių kūrybiškumą.

Toliau skaičiuojamas pamokų temų, skirtų etninės kultūrai, kiekis 7 – 8 klasėse.

7–8 klasių koncentras

Literatūrinio ugdymo turinio apimtis

Programoje pateikia lentelė su aštuoniomis išplėstinėmis temomis, iš kurių 2 temos skirtos etninės kultūros dėstymui:

II tema. Tautosakos ir tradicijų tęstinumas

Nurodyti šie nagrinėjimo aspektai: dainos reikšmė žmogaus ir bendruomenės gyvenime; protėvių pasaulėžiūros ašis – metų ratas; ryšys su gamta; darbai ir šventės, jų tradicijos praeityje ir dabar; dainų simbolika, tautosakos gyvybingumas šiandien: tautosaka šiuolaikinėje jaunimo kūryboje (postfolkloras ir folklorizmas); išsaugota ir atgaivinta tradicija – šiuolaikinės kultūros dalis. Iš viso suskaičiuoti 7 nagrinėjimo aspektai.

Lentelėje nurodomi kūriniai, kurie turi būti nagrinėjami per pamokas: Veronikos Povilionienės pasakojimai ir dainos (iš CD „Tėvulio prievartėliuos“, 2004); „Saulala, motula, užtekėk, užtekėk“ („Kūlgrinda“ iš CD „Giesmės Saulei“, 2007) arba kitos grupės pasirinktas postfolkloro kūrinys; darbo dainos: „Aš išdainavau visas daineles“, „Bėkit, bareliai“, „Pūtė vėjelis“, „Rūta žalioji“; švenčių dainos: „Vai atbėga baikštus elnelis“, „Supkit, meskit mane jauną“, „Kupolėle, kas tave skynė“, „Aš atsisakiau savo močiutei“, „Vai žydėk, žydėk, sausa obelėle“, „Beauštanti aušružėlė“. Taip pat yra pateikiama rekomenduojama garso ir vaizdo medžiaga pamokoms: V. Povilionienės ir P. Vyšniausko duetas – dainos, pasaka (iš CD V. Povilionienė, P. Vyšniauskas „Mažiems ir dideliems“, 2008); postfolkloras – „Kūlgrinda“ (iš CD „Giesmės Saulei“, 2007, „Giesmės Žemynai“, 2013), folkrokas – „Atalyja“ (iš CD „Močia“, 2004), „Skylė“ ir A. Smilgevičiūtė (CD „Broliai“, 2010); dainų pateikėjų ir šiuolaikinių atlikėjų pasisakymai (V. Povilionienė, „Atalyja“, A. Smilgevičiūtė); „Trys minutės tylos: sidabrinis laukas be takų“; „Atalyja“ lyderius kalbina J. Šorys arba kitas aktualus interviu.

III tema. Laisvės gynimas

Šioje temoje nagrinėjamas kovų už laisvę įprasminimas lietuvių karinėse istorinėse dainose; asmens didvyriškumo ir patriotizmo išaukštinimas sukilėlių, kovų už nepriklausomybę, partizanų dainose. Iš viso du aspektai, susiję su etnine kultūra.

Pateikiami kūriniai, nagrinėjami per pamokas: lietuvių liaudies dainos apie T. Kosciuską „Užgied gaidžiai pusiau nakties“, „Kad Kosciuska jojo“, „Partizanų maldos“. Taip pat nurodoma, kad 7 – 8 klasėse mokiniams išsamiau turi būti pristatomi šie Lietuvos kultūros reiškiniai: dainiškoji tradicija, tautosaka modernioje literatūroje, laisvės kovų literatūra:

https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/Bendrosios_programos/Pagrindinis_ugdymas/Lietuviu-k-ir-lit-pagrindinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf (39 psl.).

9–10 (gimnazijų I - II) klasių koncentras

Literatūrinio ugdymo turinio apimtis

Programoje pateikia 8 išplėstinių temų lentelė su potėmėmis, iš kurių 6 temos/potėmės skirtos etninės kultūros dėstymui. Du kartus paminėta sąvoka *etninė kultūra*.

II tema. Žmogus ir tėvynė

Pateikti šie nagrinėjimo aspektai: ką reiškia būti lietuviu, Lietuvos žmogumi šiandien? Ar svarbi šiandien tradicinė pasaulio samprata? Kuo grindžiamas asmens ir tautos, asmens ir tėvynės ryšys? Tautinė ir pilietinė asmens tapatybė. Iš viso keturi aspektai, susiję su etnine kultūra.

Nurodyti per pamokas nagrinėjami kūriniai: Vydūnas „Tėvynė ir žmogus“ (iš Vydūnas „Septyni šimtmečiai lietuvių ir vokiečių santykių“). Pateikiami ir rekomenduojami kūriniai: N. Vėlius „Pasaulio modelis“ (iš „Senovės baltų pasaulėžiūra“); G. Grajauskas „Lietuviai“, V. Kavolis „Gyvasis lietuviškumas“ (iš „Nepriklausomųjų kelias“); A. J. Greimas „Būti lietuviu“. Visi šie kūriniai susiję su etnine kultūra.

IV tema. Dialogas su tradicija: mitas, tautosaka, literatūra

Pateikiami šie nagrinėjimo aspektai: **etninės kultūros** savitumas ir svarba šiandien; tradicinės kultūros pažinimas ir perdavimas; senosios ir šiuolaikinės kultūros sandūra – praradimai ir atradimai. Ką mums šiandien kalba mitai?

Nurodyti per pamokas privalomai nagrinėjami kūriniai: pokalbis su Marija Gimbutiene „Iš paskutiniųjų profesorės Marijos Gimbutienės susitikimų“ (ištraukos) (M. Gimbutienė. „Laimos palytėta“, p. 115 – 125). Taip pat pateikti ir rekomenduojami kūriniai: pokalbis su Norbertu Vėliumi „**Apie etninę kultūrą**. Pokalbis su N. Vėliumi“ (Norbertas Vėlius, p. 393–400); pokalbis su Gintaru Beresnevičiumi „Duetas XIV. Pokalbininkas etnologas Gintaras Beresnevičius“ (T. Sakalauskas, „Duetai“, p. 171–187); M. Valančius „Apie senųjų žemaičių tikėjimą“, „Apie žemaičių krikštą“ (M. Valančius „Žemaičių vyskupystė“, 17 ir 25 skirsniai). Programoje paminėta sąvoka „etninė kultūra“.

IV tema. 1 potėmė. Mitai aiškina pasaulį

Nurodomi šie nagrinėjimo aspektai: mito universalumas; mitai tautosakoje ir kultūroje; žmogus ir mitinės būtybės; likimo, laimės, dalios samprata; lietuvių kilmės mitų pagrindinės reikšmės ir idėjos; kilmės mitų svarba bendruomenės tapatybei; baltų ir lietuvių kilmės pasakojimų sąsajos su Antika; baltų istorinė vaizduotė, baltų tautų giminystės suvokimas.

Pristatomi per pamokas nagrinėjami kūriniai: lietuvių sakmės (apie dievus ir kitas mitines būtybes); pasakojimai apie Sovijų, Vaidevutį, Palemoną. Taip pat pateikiami rekomenduojami kūriniai: „Sužeistas vėjas“, „Kaip atsirado žemė“ (sud. N. Vėlius). „Žemės atmintis“ (sud. B. Kerbelytė); G. Beresnevičius „Lietuvių religija ir mitologija“; G. Beresnevičius „Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas“; S. Daukantas „Darbai senovės lietuvių ir žemaičių“ (pasakojimas apie Vaidevutį).

IV tema. 2 potėmė. Pasakos gyvybingumas

Nurodomi šios potemės nagrinėjimo aspektai: pasakos perteikiamos egzistencinės patirtys; pasakos struktūra; pasakos herojus; herojė moteris; pasakos ryšys su mitu.

Pateikiami per pamokas nagrinėjami kūriniai: pasaka „Eglė žalčių karalienė“. Taip pat pateikti ir rekomenduojami kūriniai: „Gyvasis vanduo“, „Lietuvių liaudies stebuklinės pasakos“ („Apie baltąjį vilką“, „Gyvatė pati“, „Marti iš jaujos“, „Gulbė karaliaus pati“).

IV tema. 3 potėmė. Liaudies daina ir dainiškoji poezija

Nurodomi šios potemės nagrinėjimo aspektai: liaudies dainų pasaulis – tradicinės pasaulėjautos išraiška; jauno žmogaus paveikslas dainose; etiniai dainų idealai; lyrinė lietuvių dainų tradicija.

Nurodomi per pamokas nagrinėjami kūriniai: liaudies daina (3 pasirinktos dainos). Rekomenduojami kūriniai: Just. Marcinkevičius „Dienoraščiai ir datos“ (ištrauka „O, liaudies žodi, sandoros lobyne!“); G. Beresnevičius „Dainavimas atsistojus“.

IV tema. 4 potėmė. Tapatybės raiška literatūroje

Nurodomi šie potemės nagrinėjimo aspektai: tapatybės atramos; tautinės bendruomenės tapatybės ir orumo gynimas; tradicinis etosas – vertybės, papročiai, principai. Visi išvardinti aspektai tiesiogiai siejasi su etnine kultūra.

Skyriuje 8.10.1 *Mokymosi pasiekimai, baigus 10 (gimnazijos II) klasę* nurodoma, kokie turi būti pasiekti mokinio gebėjimai: mokinys pateikia skirtingų žanrų lietuvių tautosakos kūrinių pavyzdžių ir sieja juos su istoriniu ir kultūriniu kontekstu. Skyriuje *Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškiny*s teigiama, kad mokinys, baigęs 10 klasių, geba nurodyti, kaip skirstomos lietuvių kalbos tarmės, geba aptarti gyvenamosios vietos tarmės santykį su bendrine kalba.

Skyriuje 8.10.3. *Kalbos sistemos pažinimo turinio apimtis 9 – 10 (gimnazijų I – II) klasių koncentre* nurodoma, kad tyrinėjant kalbą kaip socialinį kultūrinį reiškinį privaloma nagrinėti tarmes. Taigi apibendrinant galima teigti, kad lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa turi daugiausiai sąsajų su etnine kultūra, nurodo dėstyti etninės kultūros temas ar jas integruoti. Iš viso Programoje yra 11 temų, skirtų etninei kultūrai (3 temos 5-6 klasėse, 2 temos 7 – 8 klasėse, 6 temos/potemės 9 - 10 klasėse). Prie temų pateikiamas privalomos ir rekomenduojamos nagrinėti per pamokas etninę kultūrą reprezentuojančios, ją nagrinėjančios literatūros sąrašas. Sąvoka „etninė kultūra“ paminėta du kartus.

I.III. Socialinis ugdymas

Atliktas ir pateikiamas Pagrindinio ugdymo bendrosios **socialinio** ugdymo programos (toliau Programos) dalinis vertinimas etnokultūros ugdymo ir galimo integravimo požiūriu. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kiek dabartinėje bendrojoje **istorijos ir pilietiškumo** ugdymo programose yra etninės kultūros turinio, kiek programa užtikrina etnokultūrinio ugdymo efektyvumą. Suskaičiuota, kiek temų yra numatyta etninei kultūrai ir kiek jos galimam integravimui į istorijos mokomąjį dalyką bei pilietinio ugdymo mokomąjį dalyką.

Socialinio ugdymo tikslas, kaip skelbiama Programos bendrosiose nuostatose

(http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf), - siekiamybė, kad pagrindinėje mokykloje mokiniai tyrinėtų istorinį ir kultūrinį žmonijos ir lietuvių tautos palikimą, gamtos ir žmogaus savitarpio ryšius; kad išsiugdytų gebėjimus aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, siekti įgyvendinti jiems ir visuomenei svarbius tikslus; kad ugdytųsi tautinę ir pilietinę

savimonę, grindžiamą demokratinėmis ir kultūrinėmis tautos vertybėmis. Programa numato, kad mokiniai, tyrinėdami žmonių gyvenimą praeityje ir dabartyje, nustatys istorinių įvykių, geografinių, visuomeninių reiškinių priežastis ir pasekmes, suvoks ir kritiškai vertins dabartiniame pasaulyje vykstančius politinius, socialinius, ekonominius, kultūrinius ir gamtinius reiškinius bei procesus; ugdysis pagarbą savo ir kitų tautų *tradicijoms*, gamtos ir *kultūros paveldui*; sieks visa tai saugoti ir plėtoti, atsakingai, aktyviai dalyvaudami mokyklos ir vietos bendruomenių

bei valstybės gyvenime
http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf).

Socialinio ugdymo bendroji programa suskirstyta į skyrius. I ir II skyriuose aptariamos bendrosios nuostatos bei Programos tikslai, uždaviniai, struktūra, aptariama socialinės kompetencijos struktūra. Pirmiausiai kalbama apie bendrųjų socialinių kompetencijų ugdymą. III skyriuje aptariamas Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka.

Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka

Skyriuje aptariamos integravimo galimybės. Integruojamoji socialinio ugdymo ašis yra siekis ugdyti sąmoningą ir aktyvų savo tautos ir pilietinės visuomenės narį. Teigiama, kad turėtų būti išlaikomi glaudūs integraciniai atskirų socialinio ugdymo dalykų ryšiai. Žinios, gebėjimai ir ugdymo srities nuostatos, įgytos mokantis istorijos, geografijos, pilietiškumo pagrindų, ekonomikos ir verslumo, psichologijos, turėtų padėti mokiniams iš įvairių pozicijų suvokti žmogaus santykį su socialine, gamtine ir kultūrine aplinka praeityje ir šiandien, taip pat padėti pagrindus

atsakingai gyventi ir veikti demokratinėje visuomenėje. 5.2. punkte pabrėžiama, kad turėtų būti išnaudojamos socialinio ugdymo ir kitų ugdymo sričių integracijos galimybės: šalia kitų integruotinių ugdymo sričių (etikos, pilietiškumo, meninio ugdymo, informacinių technologijų ir kt.) Programoje skelbiama, kad integruojant su technologiniu ugdymu siekiama *tautinių kultūros tradicijų* puoselėjimo, žmogaus buities, *tautinių tradicijų* pažinimo. 5.3. skirsnyje teigiama, kad socialinio ugdymo turinys padeda įgyvendinti ir integruojamas programas. Derinant socialinio ugdymo ir šių programų tikslus, turinį, ugdymo būdus, įgyvendinamos mokėjimo mokytis, pilietiškumo, verslumo, darnaus vystymosi ir kultūrinio sąmoningumo integruojamosios programos.

Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa iš viso nepaminėta, nors palyginus Socialinio ugdymo ir etninės kultūros bendrąsias programas matomas akivaizdus socialinio ugdymo ir etninės kultūros integralumas (*Etninės kultūros ugdymas plėtoja ugdytinių istorinę kultūrinę atmintį, padeda asmeniui suvokti save kaip konkrečios tautos, šeimos, giminės ir etnografinės srities atstovą, stiprina tautines tradicijas švietimo įstaigose. Etninė kultūra puoselėja bendravimo ir darnaus bendruomenės gyvenimo tradicijas, ugdo pozityvią asmens būties pasaulėjautą, žmogaus ir gamtos darną, iš kartos į kartą perduodamą pagarbą gyvybei ir gėriui.*

<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etnine-kultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf>

Taigi nors teigiama, kad socialinio ugdymo programa yra integrali, mokytojui palikta pačiam nuspręsti, kurias iš integruojamųjų programų pasirinkti.

I.III.I Istorija

Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Istorijos programoje teigiama, kad istorijos mokomasis dalykas yra socialinio ugdymo sudedamoji dalis. Svarbiausias istorijos mokymo pagrindinėje mokykloje tikslas, kaip teigiama Programos bendrosiose nuostatose, padėti mokiniams formuoti istorinę sąmonę, supratimą, kad šiandienos pasaulis, jo tvarka ir vertybės yra istoriškai sąlygotos ir kintančios. Tarp kitų uždavinių siekiant istorijos ugdymo tikslo programoje paminėta, kad mokinys suvoks *tautiškumo* istorijos raidą bei reikšmę praeityje ir šiandieniniame gyvenime.

Skirsnyje 8.3. pristatomi mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas.

5 – 6 klasių koncentras

5 – 6 klasių mokinių pasiekimų nuostatose teigiama, kad norint suprasti dabartinį mūsų gyvenimą būtina pažinti praeitį, jausti pagarbą savo gyvenamosios vietovės, savo, kaimyninių tautų praeičiai. Programoje pateiktos lentelės *Mokinių pasiekimų žinių ir supratimo skyriuje* siūlomos tokios su etnine kultūra sietinos temos: *nurodyti keletą faktų iš savo šeimos ir giminės istorijos, pateikti keletą faktų apie baltų verslus ir tikėjimą.*

Ugdymo gairėse nurodyta: *Per istorijos pamokas ir išvykas (pvz., į muziejus, archeologinių tyrimų ekspedicijų vietas ir kt.) mokiniai susipažįsta su savo gyvenamosios vietovės, rajono, regiono istorijos ir kultūros objektais, aiškinasi jų svarbą Lietuvos istorijoje. Mokiniai mokosi užfiksuoti vietos papročius, tradicijas, tautosaką, žmonių pasakojimus ir atsiminimus apie šias vietas ir žmones, surinkta medžiaga pildo mokyklos istorijos ir kraštotyros muziejus; nagrinėja būdingiausius baltų verslus ir tikėjimo bruožus. Mokiniai nagrinėja istorijos šaltinius*

ir, remdamiesi juose pateikta informacija, atkuria praeities įvykius. Mokiniai mokomi rinkti kraštotyrinę medžiagą. Pateikiama užduočių, kurios reikalauja iš mokinių ją panaudoti mokantis savo gyvenamosios vietovės istorijos. Tokios užduotys sietinos su etninės kultūros ugdymu.

Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa *Mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių 5-6 klasei skyriuje 2.3. Kita etnokultūrinė raiška*

(<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20u%20g%20zin120412.pdf>) pateikia nuostatą domėtis savo krašto kultūros objektais ir tradicijomis, jas puoselėti, siūlomos atitinkamos veiklos, pavyzdžiui: pateikti duomenų apie tam tikro etnografinio regiono kalendorines šventes, rinkti kraštotyrinę medžiagą, kūrybiškai ją pristatyti ir kt. Tačiau programa remtis ar ją integruoti mokant istorijos nerekomenduojama.

Skirsnyje 8.3.2. pristatoma turinio apimtis 5 – 6 klasėse. Į turinio apimtį įtraukta istorijos ugdymo tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosiose veiklos srityse, pavyzdžiui, aiškintis savo šeimos, giminės istoriją, susipažinti su savo gyvenamosios vietovės atmintiniais įvykiais, domėtis savo gyvenamosios vietovės, Lietuvos ir Europos praeitimi. Siekiama, kad mokiniai išsiugdytų nuostatas suvokti praeityje gyvenusių žmonių veiklos reikšmingumą, suprastų, kad istorija gali būti aiškinama skirtingai, stengtųsi kitiems kuo įdomiau perteikti žinias apie praeitį. Konkrečiai etninės kultūros bendroji programa, kaip galimybė plėsti ir gilinti ugdymo turinį, niekur nepaminėta, nors šios Programos 4. Bendrosiose nuostatose įrašyta: *Etninės kultūros (apimančios nematerialųjį ir materialųjį kultūros paveldą) ugdymas plėtoja ugdytinių istorinę kultūrinę atmintį, padeda asmeniui suvokti save kaip konkrečios tautos, šeimos, giminės ir etnografinės*

srities atstovą, stiprina tautines tradicijas švietimo įstaigose (<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf>). Taigi 5 – 6 klasių konkrece koncentre konkrečiai dėstyti etninę kultūrą reikalaujama 5 - 6 temas per mokslo metus.

7 – 8 klasių koncentras

Aptariant 8.4. skirsnyje mokinių pasiekimus, ugdymo gaires, turinio apimtį ir vertinimą 7 – 8 klasėse, pastebėta, kad mokiniai toliau skatinami mokytis savarankiškai rinkti informaciją iš įvairių istorijos šaltinių (dokumentų, žiniasklaidos, meno kūrinų, vietos istorinių paminklų, muziejų ekspozicijų, tiesiogiai stebėdami dabartį ir kt.). Išanalizavus lentelę *Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairė, 7 – 8 klasėse*, matyti rekomenduojamos turinčios sąsajų su etnine kultūra temos: *Mokiniai mokosi atkurti praeities žmonių gyvenimą, geba pateikti keletą istorijos šaltinių, padedančių suvokti, kaip žmonės gyveno senovėje, remdamiesi įvairių religijų mitais, legendomis ir mokslo žiniomis, aiškinasi žmogaus kilmę; remdamiesi senovės tautų religijų mitais, legendomis, tyrinėtojų darbų ištraukomis, nagrinėja pasirinktus priešistorės žmogaus pasaulėžiūros elementus (pvz., religijos atsiradimą, mitinį mąstymą, erdvės ir laiko suvokimą ar kt.); dirbdami su mokomąja medžiaga, susipažįsta su Lietuvos ir pasaulio priešistorės laikų kasdienio gyvenimo atspindžiais. Nagrinėdami istorijos šaltinius, mokiniai nustato, kaip mezgėsi baltų kraštų ir antikos civilizacijų ryšiai; ruošia prekybos Gintaro keliu pristatymus; aiškinasi, kaip susikūrė Lietuvos valstybė, renka informaciją apie savo krašto istorijos įvykius LDK gyvavimo laikais – lankosi muziejuose, dalyvauja išvykose; nagrinėja LDK bajorų, miestiečių, valstiečių kasdienio gyvenimo bruožus. Mokiniai mokomi rinkti ir grupuoti kraštotyrinę medžiagą, pasinaudoti informacija, sukaupia kraštotyros muziejuose.*

Skirsnyje 8.4.2. Turinio apimtis 7 – 8 klasėse siūlomos platesnės temos, kurias nagrinėdamas mokytojas su mokiniais galėtų kalbėti ir etnokultūrinėmis temomis, šalia siūlomų temų nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai, kurie apibrėžia šio koncentro turinio apimtį. Programoje pateikiamos šios teminės sritys: *8.4.2.2. Priešistorės žmogus. Susipažįsta su priešistorės žmonių gyvenimu pasaulyje ir Lietuvoje: su verslais, išradimais, pasaulėžiūra ir kasdienio gyvenimo atspindžiais. Susipažįsta su teorijomis apie žmogaus kilmę. Nagrinėja kai kuriuos priešistorės kasdienio žmonių gyvenimo ypatumus.*

8.4.2.4. Antika. Nagrinėja baltų susiformavimą, jų verslus, papročius, tikėjimą ir ryšius su antikos civilizacijomis.

8.4.2.5. Viduramžiai. Mokydamiesi apie ikikrikščioniškąją Lietuvos visuomenę ir jos kultūrą, lygina su kitomis ikikrikščioniškosios Europos visuomenėmis ir jų kultūromis. Aiškina, kaip susikūrė Lietuvos valstybė, nagrinėja krikščionybės kelią į Lietuvą ir Lietuvos krikštą; nagrinėja LDK visuomenės gyvenimą.

Apžvelgus Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos mokinių pasiekimų ir ugdymo gaires 7 – 8 klasėse 1.6. skirsnyje *Pasaulėžiūra, mitologija ir religija* matyti pateikiamos nuostatos: *gerbti baltų pasaulėžiūros vertybes, formuoti pagarbų požiūrį ir atsakomybę grįstą elgesį su gamta; pozityviai vertinti baltų pasaulėžiūros ir krikščionybės dėmę etninėje kultūroje bei rekomenduojamos šios tematikos pamokos.*

(<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ugdg%20zin120412.pdf>), matoma akivaizdi abiejų programų sąsaja, tačiau istorijos Programa rekomendacijų pasitelkti Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrąją programą neteikia.

9 – 10 (gimnazijos I – II klasių) koncentras

Nagrinėjant skirsnio 8.5. *Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas* 9–10 klasėse temas pastebėta, kad 9 – 10 klasėse siekiama mokiniams paaiškinti, kodėl šiandieninio pasaulio ir dabarties problemų ištakos glūdi praeities įvykiuose ir reiškiniuose. Nurodomos tokios teminės sritys: *Mokiniai aiškinasi lietuvių tautinio atgimimo priežastis ir siekius; Lietuvos visuomenės ir kultūros veikėjų indėlį į lietuvių tautinį atgimimą, nusako veiksnius, dariusius įtaką mokslo ir kultūros raidos savitumams Lietuvoje XIX a. – XX a. pradžioje; nagrinėja žmogaus pasaulėvaizdžio pokyčius. Naudodamiesi įvairiais istorijos šaltiniais, mokiniai apibūdina kasdienio žmonių gyvenimo pokyčius pasaulyje ir Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje; nagrinėja lietuvių tautinio sąjūdžio atsiradimo priežastis, siekius. Mokiniai renka ir analizuoja įvairių regiono kraštotyrinę medžiagą, naudoja ją aiškindami istorijos įvykius ir reiškinius.*

Visos išvardintos temos turi sąsajų ir gali būti integruojamos su etnine kultūra, vartojamos sąvokos *tautinis, pasaulėvaizdis, kultūra, kraštotyra* leidžia mokytojui kalbėti etninės kultūros temomis, šios sąvokos vartojamos ir Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrojoje programoje. Taigi išanalizavus Pagrindinio ugdymo bendrąją istorijos programą daroma išvada: 5 – 6 klasėse konkrečiai reikalaujama dėstyti 5 - 6 etninės kultūros temas per mokslo metus, 7 – 8 klasėse siūloma dėstyti apie 10 etninei kultūrai skirtų temų, 9 – 10 klasėse etninę kultūrą galima susieti su kai kuriomis istorijos pamokų temomis, kai kurias temas būtų galima integruoti, bet Programa neteikia tokių rekomendacijų, sąvoka *etninė kultūra* Programoje nei karto nepaminėta.

I.III.II Pilietiškumas

Pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Pilietiškumo ugdymo skyriuje 10.1. Tikslas, uždaviniai, struktūra ir integravimo galimybės teigiama: *siekama padėti mokiniams pasirengti gyvenimui ir būti aktyviais pilietinės bendruomenės nariais, ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime ir jį tobulinti. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė ir bendruomeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė. Ugdoma pagarba pagrindinėms demokratinės visuomenės ir valstybės vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui, lojalumui demokratinėi valstybei ir tautai. Kartu puoselėjama Tėvynės meilė, atsakomybė už savo tautą ir valstybę, tautinė jauniosios kartos savigarba,* (https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/6_Socialinis-ugdymas.pdf). Programoje skelbiami ir su etninės kultūros ugdymu, puoselėjimu susiję pilietiškumo ugdymo tikslai: mokiniai ugdomi pilietines ir tautines vertybes, mokosi jomis grįsti savo elgesį ir veiklą asmeniniame bei viešajame gyvenime; kuriant ir palaikant socialinius ryšius ugdomosios veiklos sudaro sąlygas mokiniams ugdytis pilietines, tautines nuostatas.

Skirsnys 10.1.4. aptariamos integravimo galimybės. Programoje skelbiama, kad *Pilietiškumo ugdymas – vienas iš pagrindinių švietimo sistemos tikslų, todėl pagrindinėje mokykloje pilietiškumo ugdymui skiriamas išskirtinis dėmesys – pilietinę tematiką siūloma integruoti į įvairių mokomųjų dalykų turinį. <...> pilietiškumo ugdymas integruojamas į formalųjį ir neformalųjį ugdymą. Integruojant pilietinę tematiką į pagrindinį ugdymą, būtinas glaudus visų dalykų mokytojų bendradarbiavimas. Deklaruojant pilietinio ugdymo integralumą su etnine kultūra integruoti nesiūloma.*

Programoje skelbiama, kad *Mokykla rūpinasi tautinio tapatumo išsaugojimu, tautos kultūra ir jos istoriniu tęstinumu. Todėl kartu siekiama ugdyti ir mokinių tautiškumą, kuris apibrėžiamas kaip savo tautos istorijos, kultūros savitumo suvokimas, tautos tapatumo puoselėjimas, įsipareigojimas Lietuvos tautai ir valstybei, lietuviškosios kultūrinės ir politinės tapatybės išlaikymas ir kūrimas (Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa, 2006 m.).*

Atsižvelgiant į globalizacijos procesus ir pabrėžiant Lietuvos piliečio atsakomybę sprendžiant globalias problemas, svarbu pabrėžti tautiškumą ir pilietiškumą daugiakultūrinėje visuomenėje – individo ir visuomenės gebėjimą pripažinti pasaulyje vykstančius pokyčius, kultūrinę įvairovę, pakantumą kitokiems nei mes, tautinių mažumų teises, siekį išsaugoti tautinį tapatumą kultūrų įvairovės kontekste ir kt.

Programa siekia integruojant pilietiškumo ugdymą į kitų mokomųjų dalykų turinį ir į neformalųjį ugdymą, ugdyti šias nuostatas: 3. *Gerbti tautos ir valstybės tradicijas, jos interesus, prisidėti prie savo tautos vertybių puoselėjimo. Būti atsakingam už tautos paveldo išsaugojimą.* 4. *Branginti Lietuvos tautos politinę nepriklausomybę, įsipareigoti išlaikyti ir stiprinti jos valstybingumą. Suvokti, kad tautos gerovė ir išlikimas priklauso ir nuo asmeninio indėlio.* 12. *Pripažinti kiekvienos kultūros išskirtinumą, tolerantiškai vertinti kultūrų įvairovę. Gerbti kitą, toleruoti įvairias vertybes ir požiūrius.*

Sąvoką *tautinis tapatumas* galima būtų laikyti sąvokos *etnis tapatumas* sinonimu, kalbama apie kultūra plačiąja prasme, bet pati etninės kultūros sąvoka skyriuje 10.1.4. *Integravimo galimybės* neminima. Etninės kultūros bendrosios programos integruoti nesiūloma.

Skirsnysje 10.2. Mokinių gebėjimų raida aprašyta, kaip auga esminiai mokinių gebėjimai pilietiškumo ugdomosios veiklos srityse pereinant iš vieno koncentro į kitą. Toliau pateikiamoje lentelėje aprašyti integruoto pilietiškumo ugdymo esminiai gebėjimai (5 – 8 kl.) ir atskiro pilietiškumo pagrindų kurso ir integruoto pilietiškumo ugdymo esminiai gebėjimai (9 – 10 kl.). Lentelėje pateiktos tokios veiklos sritys:

1. Visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas;
2. Dalyvavimas ir pokyčių iniciavimas bendruomenėje;
3. Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas.

Kiekvienoje iš veiklos sričių nurodyta, ką turi gebėti skirtingų ugdymo koncentrų mokiniai: paaiškinti pagrindines sąvokas, suprasti tautos vertybes, su kuriomis susipažįsta per istorijos, geografijos, etikos, lietuvių kalbos ir kitas pamokas, kai kurias vertybes sieti su realiu gyvenimo kontekstu ir stengtis jomis vadovautis. Inicijuoti ir vykdyti veiklą bendruomenės labui, organizuoti renginius mokykloje ir kt. Šios veiklos sietinos su etnine kultūra.

Skirsnysje 10.3. *Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas* nurodoma, kad pilietiškumo ugdymas integruojamas į istorijos, geografijos, dorinio, meninio, gamtamokslinio ugdymo, gimtosios lietuvių kalbos, lietuvių valstybinės kalbos, užsienio kalbos, informacinių technologijų, technologijų, kūno kultūros mokomuosius dalykus. Apie etninę kultūrą neužsimenama.

5 – 6 klasių koncentras

5 - 6 klasių turinio apimtyje siūlomos ir šios temos: *Žmogaus ryšys su bendruomene, tautos ir valstybės tradicijos, tautos ir pasaulio paveldas, kultūrų įvairovė, tautinė ir religinė tolerancija, ekologinės problemos ir kt.*

7 – 8 klasių koncentras

7 – 8 klasių turinio apimtyje siūlomos ir šios temos: *Religinė ir tautinė tolerancija, tauta, Lietuvos valstybė, solidarumas, tolerancija, ekologinės problemos ir kt.* Taip pat siekiama, kad mokiniai aktyviai dalyvautų bendroje klasės veikloje, rūpintųsi santarve ir prisidėtų prie jos kūrimo, prireikus būtų pilietiškai aktyvūs.

9 – 10 (gimnazijos I – II) klasių koncentras

9 - 10 klasių pilietiškumo ugdymo turinio apimtis nekonkretinama. Programoje siūloma analizuoti demokratijos ir pilietines vertybes, jų raišką aplinkoje; teigiama, jog siekiama, kad mokiniai ugdytųsi pilietinės ir visuomeninės veiklos gebėjimus, kad teoriją paverstų praktika ir taip realiai prisidėtų prie mokyklos ir vietos bendruomenių tradicijų puoselėjimo, kūrimo ir joje kylančių problemų sprendimo.

Ugdymo gairėse (10.5.1. Mokinių pasiekimai ir ugdymo gairės. 9–10 klasės) nurodoma, kad mokiniai, mokytojo padedami, aiškinasi, ką tautai reiškia valstybė, aiškinasi, kas yra pilietinė atsakomybė ir pareiga, randa pilietinės atsakomybės pavyzdžių ir nagrinėja juos artimiausioje socialinėje aplinkoje. Aiškinasi, kodėl prasminga dalyvauti mokyklos ir vietos bendruomenių veikloje, analizuoja, kaip bendruomenės nariai gali prisidėti prie joje kylančių problemų sprendimo. Mokiniai aiškinasi ir diskutuoja, ar Lietuvos nepriklausomybė yra vertybė, aiškinasi, kas užtikrina Lietuvos nacionalinį saugumą. Remdamiesi Lietuvos praeities ir dabarties pilietinio pasipriešinimo ir pilietinės drąsos pavyzdžiais, aiškinasi, kaip, būnant pilietiškai aktyviems, galima priešintis ir pašalinti tuos pavojus (integracija su istorija).

Mokytojas turi galimybių kaupti mokinių veiklą etninės kultūros puoselėjimu grįsta veikla, gali sieti nurodytas veiklas su etnine kultūra, bet neprivalo. Integracija su etnine kultūra iš viso neminima. Programa siūlo nagrinėti pasirinktos visuomeninės organizacijos, veikiančios gyvenamojoje vietovėje, veiklos pobūdį. Ugdymo gairėse nurodoma, kad mokytojo vadovaujami, mokiniai tiria, kokios visuomeninės organizacijos veikia jų gyvenamojoje vietovėje, kiek žmonių dalyvauja jų veikloje, kokios yra šių organizacijų veiklos sritys, kas naudojasi jų paslaugomis. Mokiniai suformuluoja tyrimo tikslą; sudaro nevyriausybinių organizacijų sąrašą; parengia trumpą klausimyną; numato asmenis, kuriuos norėtų apklausti (raštu ar žodžiu). Mokytojas turi galimybę siūlyti mokiniams tirti etninės kultūros puoselėjimu užsiimančių organizacijų veiklą, bet neprivalo. Šios temos sietinos su etnine kultūra, mokytojas galėtų jas integruoti, bet Programa tiesiogiai to nesiūlo.

Programoje paskelbtos ugdymo *nuostatos*: gerbti tautos ir valstybės tradicijas, jos interesus, prisidėti prie savo tautos vertybių puoselėjimo; būti atsakingam už tautos paveldo išsaugojimą; suvokti, kad nuo asmeninio indėlio priklauso tautos bei valstybės gerovė ir išlikimas. Ugdomi mokinių *gebėjimai* nagrinėti dabarties ir praeities demokratijos tradicijų, politinės ir kultūrinės tapatybės raiškos ir gynimo pavyzdžius Lietuvoje. Mokiniai turi mokėti paaiškinti tautinio, kultūrinio ir politinio tapatumo esmę, nusakyti tautybės ir pilietybės santykį ir svarbą kuriant pilietinę visuomenę.

Programos *Ugdymo gairėse* nurodoma, kad mokiniai, mokytojo padedami, aiškinasi, kas yra tautinis, kultūrinis ir politinis tapatumas, kodėl demokratinėje valstybėje svarbus tautybės ir pilietybės santykis, koks tas santykis turėtų būti; mokosi atpažinti ir nagrinėti kultūros paveldo puoselėjimo pavyzdžius; išskirti kultūros paveldo apsaugos problemą ir siūlyti jos sprendimo

būdus; paaiškinti asmens, šeimos ir tautos ryšį; aiškinti pilietinę pareigą saugoti ir perduoti ateities kartoms kultūros paveldą; pateikti savo tautos unikalumą įrodančių pavyzdžių; aiškinasi, kokie yra asmens, šeimos ir tautos ryšiai; pateikia samprotavimų, ką kiekvienam iš jų reiškia būti savo tautos nariu. Mokytojas pabrėžia pilietinę pareigą išsaugoti ir perduoti ateities kartoms kultūros paveldą. Mokiniai aiškinasi ir suformuluoja būdingiausius savo tautos bruožus, išskiriančius jų tautą iš kitų tautų, iškelia jų gyvenamojoje vietovėje ar kitoje Lietuvos teritorijoje esančią kultūrinio paveldo apsaugos problemą, numato būdus, kaip ją spręsti. Naudodamiesi įvairiais informacijos pateikimo būdais (pvz., MS PowerPoint), parengia trumpus pristatymus, skirtus mokyklos bendruomenei informuoti (integracija su istorija, geografija, lietuvių kalba, informacinėmis technologijomis). Su etnine kultūra integracija neminama. Mokiniai analizuoja globalizacijos poveikio tautiniam tapatumui pavyzdžius; mokytojo padedami, remdamiesi gyvenimo pavyzdžiais, įvairiais informacijos šaltiniais, mokiniai nagrinėja globalizacijos poveikį tautiškumui, aiškinasi emigracijos Lietuvoje mastą, priežastis ir pasekmes, nagrinėja tautiškumo išsaugojimo problemą. Mokosi palyginti *tautines kultūras parodant jų unikalumą*; nagrinėja ir vertina lietuvių požiūrį į tautines mažumas, į lietuvių ir tautinių mažumų santykį praeityje ir dabartyje; siekia paaiškinti tautinių kultūrų įvairovę, jų unikalumą ir būtinumą jas išsaugoti; pateikia Lietuvoje esančių *etninių mažumų* pavyzdžių.

Mokiniai pasirengia pristatyti kelias pasirinktas kultūras, lygindami pabrėžia jų išskirtinumą. Mokiniai aptaria tautinių kultūrų įvairovės sampratą, diskutuoja, kuo kiekviena kultūra yra unikali ir kodėl būtina išsaugoti pasaulio kultūrų įvairovę, analizuoja lietuvių požiūrį į tautines mažumas, visa tai vertina tautinės tolerancijos ir pakantumo aspektu. Mokiniai

artimiausioje socialinėje aplinkoje arba žiniasklaidoje randa rasinės, tautinės ir religinės tolerancijos ir netolerancijos pavyzdžių iš mokyklos, vietos bendruomenės, Lietuvos visuomenės gyvenimo ir nagrinėja juos; pasikviečia įvairių tautų atstovų ir organizuoja bendrus renginius tautinėms šventėms paminėti; kuria renginių projektus, organizuoja renginius, juos veda. Programa leidžia nagrinėti etninės kultūros temas, bet neįpareigoja. Žodis *etninis* minimas tik kalbant apie etnines mažumas.

Nagrinėjant turinio apimtį 9 – 10 klasėse galima išskirti du skirsnius, turinčius sąsajų su etnine kultūra:

10.5.2.1. Demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė

Siūloma dalyvauti savivaldoje, aptarti mokyklos ir vietos bendruomenėse kylančias socialines, kultūrinės ir kitas problemas, jų sprendimo būdus. Aptariamos demokratinio ir pilietinio dalyvavimo formos ir būdai: dalyvavimas bendruomenės gyvenime, visuomeninių organizacijų veikloje, visuomeninių organizacijų vaidmuo pilietinėje visuomenėje. Mokytojas gali pasirinkti, kurias visuomenines organizacijas aptars su mokiniais.

10.5.2.4. Lietuva ir tarptautinė bendrija

Siūlomos nagrinėti temos: *Tautinis, kultūrinis ir politinis tapatumas. Tautybė ir pilietybė. Asmens, šeimos ir tautos ryšys. Paveldas, jo pažinimas, vertinimas, tausojimas, puoselėjimas. Globalizacijos iššūkiai tautiniam tapatumui. Lietuvos piliečių emigracijos priežastys ir pasekmės. Kultūrų įvairovė. Lietuvos etninės mažumos. Rasinė, tautinė, religinė tolerancija. Tolerancijos tradicijos Lietuvoje.*

Žodžio *tradicija* vartojimas sietinas su etnine kultūra. Niekur tiesiogiai nesiūloma Programoje numatytų temų, veiklų

integuoti su etnine kultūra, nors siūlomos temos iš esmės siejasi su Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrąja programa ir leidžia nagrinėti etninės kultūros temas.

(<http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf>)

I.IV. Meninis ugdymas

Pagrindinio ugdymo bendrojoje meninio ugdymo programoje esančiose bendrosiose nuostatose aptariama srities paskirtis bendra 5 - 10 klasėms. 1.4. skirsnyje minimi papročiai, tradicijos ir vertybių įvairovė. Šie žodžiai patys savaime dar nepriartina mokinio prie etninės kultūros, bet tolimesnis minties dėstymas atveria kelius: *sudaro mokiniams daug galimybių pažinti gimtąją ir kitų tautų, socialinių grupių kultūras, rūpintis jų paveldu*. Tame pačiame skirsnyje teigiama, kad *svarbu susipažinti su tradicine kultūra. Pažindami gimtąją kultūrą, ją gerbdami, mokiniai gali išsiugdyti aiškų kultūrinį tapatumą, tapti visaverčiais savo šalies ir Europos piliečiais*. Kituose penkiuose skirsniuose sąsajų su etnine kultūra neaptikta.

Meninio ugdymo tikslas orientuotas į kūrybiškumą ir saviraišką. Šiam tikslui įgyvendinti keliami 4 uždaviniai. Dviejuose iš jų galima išvelgti sąsajas su etnine kultūra. Vienas jų kalba apie kritišką praeities ir dabarties kultūros meno kūrinių vertinimą. Tai galimybė susipažinti su senosios lietuvių kultūros meno vertybėmis, nes norint jas vertinti reikia pažinti, tačiau uždavinyje neįvardijama, kokios šalies, kokio krypties kūriniai bus vertinami, todėl mokytojas lietuvių etninės kultūros aptarti neprivalo.

Antras tikslas labiau siejasi su etnine kultūra. Teigiama, kad mokiniai *plečia gimtosios šalies, Europos ir kitų pasaulio kultūrų*

paveldo <> *pažinimą*. Taigi šis uždavinys jau įpareigoja mokytoją supažindinti mokinį su gimtosios šalies kultūros paveldu. Taip neišvengiamai turi būti nagrinėjama ir etninė kultūra.

Meninio ugdymo dalyko struktūra sudaryta iš dailės, muzikos, šokio ir teatro bei 9 - 10 klasėse šiuolaikinių menų programos. Tačiau šiame tyrime nagrinėjama tik dailės ir muzikos dalykai, kadangi šie du dalykai mokomi visose mokyklose, o šokio, teatro ir šiuolaikinių menų programos mokyklose rečiau vykdomos, jos pasirenkamosios.

Meninio ugdymo programoje aptariamos integravimo galimybės. Programoje minimas integravimo su doriniu ugdymu, gimtąja kalba, kūno kultūra, istorija, geografija, pilietiniu ugdymu, biologija, chemija, fizika, technologijomis ir informacinėmis technologijomis tikslingumas. Integravimas su etnine kultūra neminimas. Tik prie socialinio ugdymo dalykų (istorija, geografija, pilietinis ugdymas) paminėta, kad menų ir socialinio ugdymo dalykus sieja *Lietuvos ir kitų šalių kultūros skirtumų* <> *pažinimas*. Taigi yra proga supažindinti mokinius su Lietuvos kultūriniais (taip pat ir etninės kultūros) ypatumais.

Didaktinėse nuostatose kalbama apie dalyko programos planavimą, organizavimą ir vertinimą ir šiose nuostatose sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta.

Pristatant dalyko mokymui palankią mokymosi aplinką kalbama apie emocinį klimatą, mokymosi erdvę ir mokymosi priemones. Emocinis klimatas ir erdvė aptariami bendrai, o mokymosi priemonės aptariamos kiekvienam dalykui atskirai. Pristatant dailės pamokoms būtinas priemonės sąsajų su etnine kultūra nėra. O štai muzikos pamokose naudojamų priemonių sąrašė kaip būtinos paminėtos dūdelės, lumzdeliai, kurie yra vieni iš tradicinių lietuvių instrumentų. Taip pat pamokose būtinas

instrumentas akompanuoti ir kaip vienas iš pavyzdinių instrumentų minimos autentiškos kanklės. Tikėtina, kad jais bus mokoma groti, tačiau šių instrumentų įsigyjimas dar neužtikrina etninės kultūros mokymo.

I.IV.I. Muzika

Pagrindinio ugdymo bendrosios muzikos programos aprašas pradedamas nuo dalyko tikslų ir uždavinių. Vienu iš dalyko uždavinių siekiama *dalytis savo muzikine patirtimi su kitais, norėti ir gebėti pristatyti savo šalies muzikinę kultūrą svetur*. Iš šio tikslo nėra aišku, ar savo šalies muzikinė kultūra suprantama kaip liaudies muzika, ar kaip vėlesnių laikotarpių lietuvių kūrėjų muzika.

Dalyko struktūra susideda iš trijų veiklos sričių: 1) *muzikinė raiška*, 2) *muzikos klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas* ir 3) *muzikos pažinimas socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje*.

Kiekviename konkreciame šios veiklos srityje aptariamos atskirai.

Aprašant muzikos dalyko integravimo galimybes etninė kultūra neminima. Atskirai aptariant gebėjimų raidą visuose centruose sąsajų su etnine kultūra taip pat nerasta.

5-6 klasių koncentras

Muzikinė raiška

Gebėjimų lygmenyje minimas gebėjimas *mintinai arba iš natų pagroti keletą išmokytų nesudėtingų instrumentinių kūrinių ir dainų pritarimų (pavyzdžiui, būgno lazdelėmis, skudučiais, dūdele, fleita, K. Orfo instrumentais ir kt.)* Skudučiai minimi kaip pavyzdys. Nenurodoma, kad grojamas kūrinys turėtų būti lietuvių liaudies. Todėl pamokoje gali būti grojama bet koku nesudėtingu muzikos instrumentu, todėl ši gebėjimą vargu ar galima priskirti prie etninės kultūros pažinimo. Žinių ir supratimo

skirsnyje 1.1.3 siekiama: *Paaiškinti, kaip atliekamas kanonas, sutartinė*. Šis reikalavimas siejasi su etninės kultūros ugdymu, tačiau gebėjimas paaiškinti, kaip atliekama sutartinė dar nėra mokėjimas ją atlikti. Programos ugdymo gairėse taip pat rekomenduojama mokytis padainuoti sutartines. Taigi šioje veiklos srityje vienintelis sąlytis su etnine kultūra yra sutartinės. Turint galvoje, kad sutartinės įtrauktos į nematerialųjį UNESCO paveldą, dėmesio šiam žanrui skiriama per mažai. Veiklos srityje *Muzikinė raiška* nuostatose sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta.

Muzikos klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas

Veiklos srities *Muzikos klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas* yra dvi nuostatos. Viena iš jų: *gerbti savo krašto muzikinę kultūrą*. Pats savaime nuostatos užrašymas dar nieko nesako apie etninę kultūrą, tačiau rašoma, kad mokinys turėtų gebėti *apibūdinti kūrinio pobūdžio ryšį su regionu, tradicijomis ir pan.* Ši nuostata nuosekliai plėtojama žinių ir supratimo dalyje, kur toliau kalbama apie tai, kad mokinys turi mokėti priskirti kūrinį konkrečiam kraštui (*Lietuvos regionai ir tradiciniai žanrai, Europos ir pasaulio tautų muzika*). Ugdymo gairėse nelieka nieko, kas būtų tiesiogiai siejama su etnine kultūra.

Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje

Veiklos sritis *Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* turi tik vieną nuostatą: *Suprasti muzikinio paveldo reikšmę kiekvienos tautos raidai*. Tikimasi, kad dėmesys bus skiriamas ir lietuvių tautiniam paveldui. Gebėjimų dalyje ši nuostata neatsispindi, tačiau turi sąsajų žinių ir supratimo dalyje, kur nurodoma, jog mokiniai turi gebėti *sieti Lietuvos istorijos faktus su tautosaka, pažinti Lietuvos muzikos tradicijas (pvz., dainų šventės)*. Ši nuostata plėtojama ir ugdymo gairių dalyje, kur rekomenduojama analizuojant liaudies dainų tekstus ieškoti

sąsajų su Lietuvos istorija, vertybinėmis nuostatomis, tautos ypatybėmis.

Turinio apimtis pristatoma keliais atskirais skirsniais:

- *Atliekamo ir klausomo repertuaro parinkimo gairės.* Pateikiamos rekomendacijos domėtis liaudies dainoms ir sutartinėms.
- *Muzikos kalba.* Dėmesys etninei kultūrai neskiriamas.

Vertinimas aptariamas trimis lygiais: patenkinamas, pagrindinis ir aukštesnysis. Pasiekimų srityje *Muzikinė raiška* nei viename iš vertinimo lygių sąsajų su etnine kultūra nėra. Pasiekimų srityje *Muzikos klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas* patenkinamame ir aukštesniajame lygiuose sąsajų su etnine kultūra nėra. Pagrindinio lygio vertinime dėmesys atkreipiamas į tai, ar mokinys geba iš klausos priskirti kūrinį muzikinei kultūrai ir regionui (kalbama apie Lietuvos etnografinius regionus). Pasiekimų srityje *Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* visuose trijuose vertinimo lygiuose randama sąsajų su etnine kultūra. Patenkinamo ir pagrindinio lygmens mokinys turėtų žinoti *tradicinius Lietuvos muzikinio gyvenimo įvykius*. Kaip pavyzdys minima Dainų šventė, bet į tą pačią temą sutelpta ir kiti muzikiniai Lietuvos įvykiai, kurie nebūtinai susiję su etniškumu, todėl tradicinių Lietuvos muzikinio gyvenimo įvykių žinojimas pats savaime dar nėra etninės kultūros ugdymas. Šiek tiek arčiau etniškumo yra aukštesniojo lygio vertinimas, kuriame teigiama, kad mokinys *žino tradicinius muzikinius gyvenamosios vietos renginius, susieja juos su etninėmis ypatybėmis*. Norint sieti renginius su etniškumu, reikia turėti bent minimalių žinių, todėl tikėtina, kad ugdymo proceso metu šiek tiek dėmesio bus skiriama etninėms muzikinėms žinioms. Pasiekimų srityje *Mokėjimas mokyti* nei viename iš trijų pasiekimų lygių dėmesio etninei kultūrai neskiriama.

7-8 klasių koncentras

Mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių aprašas struktūruojamas pagal tris veiklos sritis. Veiklos srities *Muzikinė raiška* nuostatose etninė kultūra neaptariama. Su etnine kultūra susijusių gebėjimų apraše taip pat nėra. Žinių ir supratimo lygmenyje sąsajų su etnine kultūra taip pat neįžvelgta. Tačiau rekomenduojamose ugdymo gairėse rašoma: *Klausosi daug liaudies dainininkų ar folkloro ansamblių atliekamų dvibalsių dainų. Iš klausos mokosi pritaikyti antrą balsą liaudies dainoms.*

Veiklos srities *Muzikos klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas* nuostatose sąsajos su etnine kultūra neaptiriamos. Sąsajų nesama ir gebėjimų bei žinių ir supratimo lygmenyse, tačiau rekomendacinio pobūdžio ugdymo gairėse siūloma mokiniams ieškoti kūrinų, kuriuose panaudoti **etninės** muzikos fragmentai. Tai lyg ir įpareigoja būti susipažinus su etnine muzika, tik neakcentuojama, kokios šalies etninės muzikos fragmentų reikia ieškoti.

Veiklos srities *Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* nuostatose sąsajų su etnine kultūra nėra. Gebėjimų skiltyje etniškumas taip pat neminimas. Žinių ir supratimo lygmenyje paminėta, kad mokinys turėtų gebėti surasti *senųjų epochų ir nūdienos muzikinių tradicijų panašumų*. Tačiau rekomenduojamose ugdymo gairėse lietuvių etninei kultūrai dėmesys neskiriamas, todėl galima teigti, kad tik nuo mokytojo priklauso, kokios senosios epochos bus pristatytos ugdymo procese ir kiek jos siesis su lietuvių etnine kultūra.

Turinio apimtis pristatoma keliais atskirais aspektais:

- *Atliekamo ir klausomo repertuaro parinkimo gairės.*
Rekomenduojama klausytis ir atlikti liaudies dainas.
- *Muzikos kalba.* Dėmesys etninei kultūrai neskiriamas.

Nagrinėjant vertinimo aprašą pastebėta, kad nei vienoje iš pasiekimų sričių, apimant visus tris mokymosi lygius, sąsajų su etnine kultūra nėra.

9 - 10 klasių koncentras

9 - 10 klasių koncentre išlieka tos pačios trys veiklos sritys. Pirmoji veiklos sritis *Muzikinė raiška*. Šioje veiklos srityje žinių ir supratimo lygmenyje minimos sutartinės. Sutartinių pagalba mokiniai mokosi muzikinių faktūrų atlikimo. Šalia sutartinių tam pačiam tikslui pasiekti yra kanonas, daina ir kiti kūriniai. Nuostatose, gebėjimuose ir ugdymo gairėse etninei kultūrai dėmesys neskiriamas.

Antroje veiklos srityje *Muzikos kūrinių klausymasis, apibūdinimas ir vertinimas* yra tik viena nuostata – *vertinti save kaip savo tautos muzikinės kultūros skleidėją. Rinktis kokybišką įvairių stilių muziką*. Nei gebėjimuose, nei žinių ir supratimo lygmenyje, nei ugdymo gairėse nėra plačiau aprašoma, ko tiksliai turėtų būti mokoma, norint suvokti save kaip savo tautos muzikinės kultūros skleidėją. Kas bus traktuojama, kaip savo tautos muzikinė kultūra, priklauso visiškai nuo mokytojo.

Veiklos srityje *Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* dėmesys etninei kultūrai neskiriamas.

Vertinant turinio apimtį atskirai aprašoma *Atliekamo ir klausomo repertuaro parinkimo gairės* bei *Muzikos kalba*. *Muzikos kalba* dalyje vertinant turinio minimumą su etnine kultūra besisiejančių temų nėra. Vertinant *Atliekamo ir klausomo repertuaro parinkimo gairės* turinio apimtį tema išskaidoma į dainavimą, grojimą ir muzikos klausymąsi. Dainavimo turinio minimumo apibrėžime yra rekomendacija įtraukti į dainavimo repertuarą etnografinių Lietuvos regionų liaudies dainas, o dainuojant įvairių faktūrų dainas, kaip pavyzdys minimos sutartinės.

Aptariant grojimo turinio minimumą etninei kultūrai dėmesio neskirta. Muzikos klausymosi dalyje rekomenduojama klausytis Etnografinių Lietuvos regionų muzikos, jos ypatybių. Taip pat minimos sutartinės, kaip Aukštaitijos regionui būdinga rūšis.

9 - 10 klasių koncentro muzikos dalyko vertinime su etnine kultūra besisiejiančių vertinamų aspektų nėra. Tik *Muzikinės raiškos* pasiekimų srityje pagrindinio vertinimo lygyje kaip pavyzdys minimos sutartinės, tačiau vertinimas yra orientuotas į pasirinktos skirtingos stilistikos dainų atlikimo vertinimą. Taigi 9 - 10 klasių konkrente minimaliai į programą įtrauktos Lietuvos etnografinių regionų liaudies dainos ir sutartinės.

I.IV.II. Dailė

Dailės dalyko tikslas orientuotas į dalyko išmanymą. Tam pasitelkiami 4 uždaviniai. Dviejuose iš jų galima įžvelgti etninės kultūros integracijos galimybes. Vienas iš tikslų teigia, kad *stebėdami ir aptardami praeities ir dabarties dailės reiškinius* mokiniai *pažįsta Lietuvos ir pasaulio meno paveldą, suvokia jo unikalumą*. Uždaviniuose kalbama apie Lietuvos dailės paveldą, tad tikėtina, kad integravimas su lietuvių etnine kultūra įvyks. Ši uždavinį papildo ir kitas, kuris teigia, kad mokiniai *ugdosi etnines bei dorinis nuostatas ir pagarbiai priima kitas kultūras*. Pažindami kitas kultūras, mokiniai kartu pažįsta ir savąją kultūrą jas lygindami, atrasdami panašumų ir skirtumų.

Dailės dalyko struktūra *apima vizualinių menų, architektūros, dizaino, tautodailės ir taikomosios dailės pažinimą*. Tautodailės įrašymas į dailės dalyko ugdymo programą įpareigoja mokytojus įtraukti į ugdymo planus ir su tautodaile susijusias temas, tiesiogiai sieti jas su etnine kultūra. Kiek tautodailės lieka kiekviename konkrente, bus matoma kiekvieno koncentro analizėje.

Pristatant integravimo dalykus etninės kultūros bendroji programa neminima. Plačiau aprašomos integravimo galimybės dailės ir dorinio ugdymo, dailės ir informacinių technologijų, dailės ir matematikos, dailės ir gamtos mokslų, dailės ir muzikos, dailės ir teatro. Tačiau šių dalykų integravime sąsajų su etnine kultūra galimybės neminimos. Geresnė situacija plačiau aprašant dailės ir technologijų integravimo galimybes. Integruojant šiuos dalykus rekomenduojama mokytis apie tautinį kostiumą. Tai konkreti ir aiški etninės kultūros tema. Sąlyčio su etnine kultūra galima išvelgti ir dailės bei kalbų integravimo galimybėse. Integruojant šiuos dalykus rekomenduojama užsienio kalba kalbėti apie Lietuvos architektūros paminklus, dailės ir tautodailės bruožus. Tai neužtikrina etninės kultūros mokymo, bet suteikia galimybių. Panaši situacija ir aptariant dailės ir socialinių mokslų integravimo galimybes. Integruojant šiuos dalykus raginama mokytis apie liaudies meną, *įvairių rasių ir kraštų žmonių gyvenimo būdo ypatumus, papročius ir etnokultūrinės tradicijas*. Ši rekomendacija neįpareigoja mokytojo kalbėti apie Lietuvą, todėl integruojant dalykus, pagal rekomendacijas etnokultūrinis mokymas gali įvykti, bet gali ir neįvykti, jei bus kalbama tik apie kitas šalis ir kraštus, neaptariant gimtojo krašto tradicijų.

Dailės dalyko ugdymo programoje aptarta kiekvieno ugdymo koncentro (5 - 6 klasės, 7 - 8 klasės ir 9 - 10 klasės) gebėjimų raida. Gebėjimų raidoje fiksuotos trys veiklos sritys. Pirmoji veiklos sritis: *Dailės raiška*. Šioje veiklos srityje nei viename iš koncentrų etninės kultūros sąsajų neįžvelgiama. Antroji veiklos sritis: *Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas*. Šioje veiklos srityje minima, kad 5 - 6 klasių koncentre moksleiviai gebės analizuoti ir vertinti tautodailės bruožus. 9 - 10 klasių koncentre minima, kad moksleiviai gebės apibūdinti ir vertinti tautodailės raiškos priemones, o 7 - 8 klasių

koncentre su etnine kultūra sąsajų neįžvelgiama. Trečioje veiklos srityje *Dailės reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* sąsajų su etnine kultūra galima aptikti tik 5 - 6 klasių konkcentre. Jame teigiama, kad mokiniai gebės *tyrinėti <> kultūros paminklų vertę, etnokultūrines vietas bendruomenių tradicijas ir papročius.*

Taigi pagal gebėjimų raidos lentelę matoma, kad 5 - 6 klasių konkcentre mokiniai įgis tam tikrų gebėjimų, besisiejančių su etnine kultūra, mažiau gebėjimų mokiniai įgis 9 - 10 klasių konkcentre, o 7 - 8 klasių konkcentre neįgis jokių su etnine kultūra besisiejančių gebėjimų.

Nuodugniau ir detaliau iširti programą leidžia mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių, turinio apimties ir vertinimo aprašymas kiekvienam koncentrai atskirai.

5 - 6 klasių koncentras

Nagrinėjant 5 - 6 klasių koncentrą detaliau aprašomos trys tos pačios veiklos sritys. Pirmojoje veiklos srityje *Dailės raiška* su etnine kultūra sąsajų neįžvelgta. To buvo galima tikėtis, nes ir mokinių gebėjimų skiltyje etninei kultūrai skirta dėmesio nebuvo.

Antroje veiklos srityje *Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas* buvo minima, kad mokiniai gebės analizuoti ir vertinti tautodailės bruožus. Tas aiškiai matoma ir detalesniame veiklos aprašyme. Ši veikla skirstoma į 5 nuostatas, dvi iš jų artimos etnokultūrai: *domėtis savo ir kitų kraštų daile ir tradicijomis* ir *gerbti kultūros paveldą ir suvokti jo išsaugojimo svarbą*. Šių nuostatų laikymasis įžvelgiamas ir aprašant mokinių žinias ir supratimą bei ugdymo gaires. Išsamesniame aprašyme 4 kartus minima tautodailė, kas rodo konkretų reikalavimą mokyti etninės kultūros.

Trečiosios veiklos srityje *Dailės reiškinių pažinimas socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje* taip pat buvo įžvelgta sąsajų su etnine kultūra. Ši veiklos sritis 5 - 6 klasių konkrente išskaidoma į 4 nuostatas. Dvi iš jų yra tinkamos etninės kultūros integravimui. Jos skatina *domėtis savo ir kitų kraštų kultūros tradicijomis, jas gerbti ir saugoti bei gerbti kultūros paveldą ir suvokti jo išsaugojimo svarbą*. Tikimasi išugdyti mokinių gebėjimą *tyrinėti artimiausios aplinkos gamtos ir kultūros paminklų vertę, etnokultūrinės vietos bendruomenės tradicijas ir papročius* (k jau buvo minėta aprašant kiekvieno konkrento esminius gebėjimus). Pavykus išugdyti šį gebėjimą tikimasi iš mokinių tam tikrų žinių ir supratimo, kurie leistų *išvardinti artimiausios aplinkos gamtos ir kultūros paminklus, <> papasakoti apie vietos bendruomenės kultūros tradicijas*. Matoma, kad ši veiklos sritis vientisai kreipia mokinių nuostatos įvykdymo link. Ugdymo gairėse rekomenduojama mokiniams stebėti etnografinius paminklus, tyrinėti lietuvių tautodaile.

Apžvelgiant į 5 - 6 klasių konkrento ugdymo gairių turinio apimtį matome, kad veiklos srityje *Dailės raiška* etninei kultūrai dėmesio neskirta. Veiklos sričiai *Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas* turinio apimtyje minima liaudies dailės tradicijos. O veiklos srities *Dailės reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* turinio apimtyje minima senųjų pastatų puošyba, vidus, išorė, ryšys su aplinka, lyginama su liaudies architektūra. *Aptariama lietuvių liaudies architektūra, mažoji architektūra (koplytėlė, koplytstulpis, krikštas ir kt.)*. Taip pat *susipažįstama su vietos bendruomenės tradicijomis ir papročiais*.

Vertinant mokinių žinias 5-6 klasių konkrente pateikiami trys lygiai – patenkinamas, pagrindinis ir aukštesnysis. Šiems lygiams nustatyti yra sudaryti kiekvienos veiklos srities mokinių pasiekimų aprašai. *Dailės raiškos* veiklos srities vertinime nei

viename iš lygių etninės kultūros temos neaptariamoms. *Dailės raiškos ir dailės kūrybos stebėjimo, interpretavimo ir vertinimo* veiklos srities vertinime patenkinamo ir pagrindinio lygių aprašuose yra minima tautodailė. Deja, aukštesniojo lygio vertinimo apraše tautodailės nebelieka. Taip etninė kultūra nustumama į šalį, atrodo, kad aukštesniuojų lygiu besimokantiems mokiniams iš informacija nebūtina. *Dailės reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje* veiklos srities vertinimo apraše patenkinamu lygiu besimokantiems mokiniams nekeliama reikalavimai turėti žinių apie etninę kultūrą. Tačiau pagrindiniam ir aukštesniajam lygiams jau privaloma domėtis *vietos tradicijomis ir papročiais* (pagrindinis lygis), paaiškinti, *kodėl reikia saugoti paveldą, lyginti vietos ir kitų kraštų tradicijas ir papročius* (aukštesnysis lygis). *Mokėjimo mokytis* veiklos srities vertinimo apraše dėmesio etninei kultūrai neskiriama nei viename iš trijų lygių.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad 5 - 6 klasių koncentro nagrinėjamos etninės kultūros temos dvejose iš keturių veiklos sričių dailės pamokose kalbant apie tautodailę.

7 - 8 klasių koncentras

Pristatant 7 - 8 klasių koncentro mokinių pasiekimo ir ugdymo gaires, turinio apimtį ir vertinimą, minima, kad *mokiniai supažindinami su įvairių rasių ir tautų, įvairių pasaulio šalių profesionaliojo meno ir tautodailės kūriniais*. Deja, iš aprašo negalima suprasti, ar bus skiriamas dėmesys ir savo tautos kultūrai.

7 - 8 klasių pasiekimų ir ugdymo gairių apraše išlieka tos pačios veiklos sritys, kaip ir 5 - 6 klasių koncentre. Nagrinėjant veiklos sritį *Dailės raiška* sąsajų su etnine kultūra sąsajų nerasta. *Dailės raiškos ir dailės kūrybos stebėjimo, interpretavimo ir vertinimo* veiklos srities ugdymo gairėse numatyta stebėti *liaudies meistrų*

dirbinius ir lyginti juos su šiuolaikinės serijinės gamybos pavyzdžiais, aptarti rankų darbo vertę. Dailės reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje veiklos srities ugdymo gairių aprašo nuostatose minima: *gerbti Lietuvos ir pasaulio kultūros paveldą, tautos tradicijas, taip pat nebūti abejingam ir prisidėti prie artimiausios aplinkos kultūros vertybių išsaugojimo*. Tai vienintelės šios veiklos srities nuostatos, tačiau aptariant mokinio gebėjimus, žinias ir supratimą bei tas nuostatas atitinkančias ugdymo gaires tiesioginių sąsajų su etnine kultūra nerasta.

Analizuojant veiklos srities *Dailės raiška* turinio apimtį sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta. Veiklos srityje *Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas* turinio apimtyje paminėta tautodailė, o turinio minimumo apraše teigiama, kad mokiniai turėtų gebėti bendrais bruožais apibūdinti profesionaliosios dailės ir tautodailės kūrinius. Šis gebėjimas reikalauja bent minimalių žinių apie tautodailę. Veiklos srities *Dailės reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* turinio apimties apraše minima tautodailininkų kūryba. Turinio minimumo apraše užsimenama, kad mokinys turėtų gebėti savais žodžiais paaiškinti, kodėl reikia gerbti ir saugoti paveldą ir tautos tradicijas.

Nagrinėjant vertinimo aprašą pastebėta, kad nei vienoje veiklos srityje, nei viename iš mokinių pasiekimų lygių (patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis) sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta. Todėl galima daryti išvadą, kad 7 - 8 klasių koncentre etninės kultūros ugdymo dailės pamokose Programa iš esmės nereikalauja, yra tik rekomendacinio pobūdžio nuorodų.

9 - 10 klasių koncentras

9 - 10 klasių koncentro mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių, turinio apimties ir vertinimo aprašo sandara išlieka tokia pati kaip

5 - 6 klasių ir 7 - 8 klasių centruose. Dalykas susideda iš atskirų veiklos sričių.

Veiklos srityje *Dailės raiška* nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo bei ugdymo gairių lygmenyse sąsajų su etnine kultūra nėra.

Veiklos srityje *Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas* nuostatų lygmenyje yra nuostata *Gerbti tautos tradicijas, Lietuvos ir kultūros paveldą*. Gebėjimų lygmenyje matoma, kad mokinys turėtų gebėti *tinkamai <> apibūdinti ir vertinti <> tautodailės <> raiškos priemones*. Žinių ir supratimo lygmenyje ši nuostata neatsispindi, o ugdymo gairių rekomendacijose su etnine kultūra gali turėti sąsajų siūlymas mokiniams stebėti ir tyrinėti senųjų pastatų architektūros formas, tačiau mokytojui lieka daug laisvės šią temą kreipti visai kita linkme.

Veiklos srities *Dailės reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje* nuostatose sąsajų su etnine kultūra nėra. Gebėjimų skiltyje etninė kultūra taip pat neatsispindi. Žinių ir supratimo lygmenyje 3.1.3 punktas sako: *Apibūdinti tautodailės įtaką šiuolaikiams vizualiesiems reiškiniams*. Šis punktas yra maža užuomina į etninę kultūrą. Pats išmokymas labiau kalba apie šiuolaikiškumą, bet bandant paaiškinti tautodailės įtaką, reikia bent minimaliai šį tą apie tautodailę žinoti. Tačiau nebūtinai tokia tema bus pristatoma mokinimas, kadangi ugdymo gairėse su etnine kultūra susijusių ugdymo temų nebelieka.

Analizuojant turinio apimtį pastebėta, kad nei vienoje iš trijų veiklos sričių etninei kultūrai dėmesio neskirta.

Panaši situacija pastebėta ir išanalizavus vertinimo aprašą. Vertinant tris veiklos sritis nedidelių užuominų į etninę kultūrą randama tik veiklos srityje *Dailės raiška ir dailės kūrinių*

stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas. Šioje veiklos srityje išskiriant tris vertinimo lygius (patenkinamas, pagrindinis ir aukštesnysis) nedidelių sąsajų su etnine kultūra yra tik pagrindiniame ir aukštesniajame lygiuose. Šiuose lygiuose etninė kultūra turi galimybę reikštis per tautodailę. Mokinys bus laikomas pasiekęs šiuos lygius, jeigu gebės vertinti *svarbiausius dizaino ir tautodailės bruožus* ir išvardinti jų skirtumus.

Taigi 9 - 10 klasių koncentre dėmesio etninei kultūrai skiriama tik iš dalies.

I.V. Technologijos

Programos *Bendrosiose nuostatose* teigiama, kad technologinio ugdymo tikslas – sudaryti prielaidas mokiniams išsiugdyti technologinio raštingumo pagrindus, t. y. puoselėti vertybines nuostatas ir bendruosius technologinius gebėjimus, taip pat teigiama, kad *technologinio ugdymo procese mokiniai: planuodami bei organizuodami kūrybinę ir praktinę veiklą, moka kūrybiškai, funkcionaliai, estetiškai, ekonomiškai projektuoti, saugiai, technologiškai, kokybiškai gaminti, < > siekdami plėsti žinias apie technologijas, jas kūrybingai taiko praktiškai, naudojami įvairiais informaciniais šaltiniais, randa informacijos apie istorines, kultūrinės tautos amatų ir verslo tradicijas, sociokultūrinę ir ūkinę aplinką.* Tai siejasi su senaisiais lietuvių amatais, yra tautinės kultūros dalis. Daugiau Programoje sąsajų su etnine kultūra neaptikta.

Aptariant integravimo galimybes etninė kultūra nėra minima. Kalbant apie mokinių veiklos sritį – projektavimą – minimas galimas elgesio kultūros ir tradicijos tyrimas. Tačiau šią temą rekomenduojama sieti su doriniu ugdymu. Todėl galima manyti, kad tyrime *Elgesio kultūra ir tradicijos* daugiau bus kalbama apie Europai būdingas bendras krikščionybės tradicijas, o ne lietuvių tautos kultūros ir tradicijų unikalumą.

Didaktinėse technologijų dalyko nuostatose, plano skiltyje, rašoma, kad *siekama ugdyti vientisą technologinio ugdymo sampratą, apimančią ir būtinią vartojimą, ir nesudėtingų technologijų, susijusių su tautos amatų puoselėjimu ir naujomis technologijomis buityje, pažinimą*. Lyg ir būtų galima sakyti, kad Programoje skiriamas dėmesys seniesiems tautos amatams, tačiau senieji amatai minimi tik kalbant apie praeities ir dabarties sąsajas, sakoma, kad svarbu tik išvelgti, kokie amatai paliko pėdsaką, besitęsiantį iki šių dienų. Aptariant 5 - 6 klasių, 7 - 8 klasių ir 9 - 10 klasių koncentrų mokinių gebėjimus matoma, kad dėmesio etninei kultūrai neskirta.

Toliau aptariami atskiri klasių koncentrai etninės kultūros ugdymo ir integravimo pažiūriu.

5-6 klasių koncentras

5-6 klasių koncentre ugdymo gairėse, jų nuostatose, mokinių gebėjimų, žinių ir supratimo aprašymuose sąsajų su etnine kultūra nėra. Etninės kultūros pasigendama ir 5 - 6 klasių moksleivių vertinime. Skirsnyje 8.3.2.3. *Tekstilė Tekstilės tradicijos ir jų vieta šiuolaikineje aplinkoje* siūlomas analogų analizavimas, tai leidžia mokytojui kalbėti apie tradicinę tekstilę. Galima teigti, kad technologijų pagrindinio ugdymo programoje 5 - 6 klasių koncentre etninės kultūros integravimas neprivalomas.

7 - 8 klasių koncentras

Ugdymo gairių apraše dviejose nuostatose minima: *puoselėti Lietuvos paveldo perimamumą*. Tačiau gebėjimų, žinių ir supratimo apraše ir rekomenduojamose ugdymo gairėse realių sąsajų su etnine kultūra neišvelgta. Atrodo, kad nuostatose įrašyto tikslo įgyvendinimas priklauso tik nuo mokytojo, nes Programa daugiau nereikalauja.

Aprašant šio koncentro veiklos turinį yra skirta dėmesio *tradicinių tautodailės dirbinių projektavimo ir gamybos* temai. Mokytojas renkasi, kokie tradiciniai tautodailės dirbiniai bus pristatyti ir kiek išsamiai. Vertinimų apraše etniškumo nebelieka – visas dėmesys sutelkiamas į dalykines technologijų žinias ir gebėjimus.

9 - 10 klasių koncentras

Mokinių pasiekimų ir ugdymų gairių apraše, veiklos srities *Projektavimas* nuostatose, nurodoma: *Puoselėti tautos tradicijas ir siekti jų tęstinumo šiuolaikinėje aplinkoje*. Ši nuostata neatsispindi mokinio gebėjimuose, tačiau žinių ir supratimo lygmenyje mokinys turėtų gebėti *nustatyti kultūros paveldo elementus*, nors ugdymo gairėse su šia nuostata tiesioginių sąsajų nėra. Nagrinėjant turinio apimtį skirsnyje 8.5.2.2.2. *Mityba* aptariamos turizmo, viešbučių, viešojo maitinimo ūkio šakoje teikiamos paslaugos, gaminama produkcija ir teikiamos paslaugos; mityba kaimo turizmo sodyboje; mitybos paveldas ir verslai. Šios temos leidžia kalbėti etninės kultūros temomis, turi sąsajų su Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendrąja programa, bet ja remtis nesiūloma.

Veiklos srityje *Medžiagos* pateiktas gebėjimas *tyrinėti medžiagų raidą, jų reikšmę etnokultūrai*, tačiau nei nuostatose, nei žinių ir supratimo lygmenyje, nei ugdymo gairėse šio gebėjimo realizavimas nenurodomas. Kelis kartus paminėtos tradicinės medžiagos, bet sąvoka nedetalizuojama.

Taigi apibendrinant visus tris koncentrus galima daryti išvadą, kad etninės kultūros integravimas su technologijomis priklauso nuo mokytojų pasirinkimo, programa tik kelis kartus mini etninę kultūrą arba žodį *tradicija*, kurį galime laikyti etninės kultūros sinonimu.

II. VIDURINIS UGDYMAS

II.I. Dorinis ugdymas

Dorinio ugdymo *Bendrosiose nuostatose* aptariama ugdymo srities paskirtis. Pagal ugdymo srities paskirtį dorinis ugdymas yra skirtas dorinių nuostatų puoselėjimui. Šalia tokių nuostatų, kaip *suprasti filosofinių, etinių, religinių požiūrių ir kultūrų įvairovę* minima asmens ugdymas gerbti tradicines gimtojo krašto vertybes. Bendrosiose nuostatose informuojama, kad dorinio ugdymo programą sudaro atskiros šešios tradicinių konfesijų tikybos programos. Šias tikybos programas rengia kiekviena bendruomenė atskirai.

Dorinio ugdymo tiksluose didžiausias dėmesys skiriamas asmens moralinėms nuostatoms, kurios formuojamos iškeliant 11 tikslų. Nei viename iš jų neminima etninė kultūra ar bet koks etniškumo ugdymas. Vienas iš tikslų yra *padėti kurtis pasaulėžiūrą, grindžiamą bendrosiomis ir kultūros vertybėmis*. Kalbant apie kultūros vertybes buvo galima įtraukti, pavyzdžiui, ir lietuvių kultūros paveldą, aptarti kryždirbystę ar rūpintojėlius, tačiau tai nenumatoma.

Dar vienas uždavinys, kuris galėtų būti artimas lietuvių etninei kultūrai yra plėtoti gebėjimą *pajusti autentišką santykį su pasauliu*. Kiekviena tauta turi savitas krikščioniškas tradicijas, kurios daugumai Europos šalių yra bendros, tačiau turi ir savitumo. Tai galėtų būti puiki terpė kalbėti apie tautos autentiškumą bendrame krikščioniškų tautų kontekste aptariant krikščioniškas lietuvių kalendorinių švenčių tradicijas. Tačiau uždavinys to nenumato.

Dalyko struktūra susideda iš etikos, Romos katalikų tikybos, ortodoksų tikybos, evangelikų liuteronų tikybos, evangelikų

reformatų tikybos, karaimų tikybos ir žydų - judėjų tikybos. Kalbant apie dorinio ugdymo integravimo galimybes daug integracinių ryšių randama su istorija, geografija, teise, religijotyra, filosofija ir psichologija. Taip pat randami saitai su kalbomis, gamtos mokslais, informacinėmis technologijomis bei menais. Tačiau su etnine kultūra integraciniai ryšiai nenumatomi. Abstrakčiai užsimenama, kad *dorinis ugdymas yra visuminis asmens ugdymas integruojant mūsų krašto ir Europos kultūros vertybes*. Tačiau sąvoka *mūsų krašto kultūros vertybės* yra tokia plati, kad visiškai neįpareigoja nagrinėti etninės kultūros temos.

2016 m. atnaujinta vidurinio dorinio ugdymo bendroji programa, kurios turinys iš esmės nesiskiria nuo 2008 m., tačiau Programa siūlo naujus modulius: etikos srityje atsiranda du nauji dalykai – *Etiketas ir kultūrų įvairovė*, *Bioetika ir ekologinė etika*, o tikybos srities naujas modulis – *Meilė ir šeima*. Detaliau ištirtas modulis *Etika ir kultūrų įvairovė*, kadangi turi sąsajų su etnine kultūra, siūlomos nagrinėti etninės kultūros temos.

Kiti moduliai sąsajų su etnine kultūra neturi, todėl tyrime neaptariami.

Modulis *Etiketas ir kultūrų įvairovė*

Etiketas ir kultūrų įvairovė – taikomosios etikos modulio programa, skirta 11 (12) klasės mokiniams. Šia modulio programa siekiama ugdyti mokinių tarpusavio santykių kultūrą, aprangos kultūrą, valgymo kultūrą, gebėjimą tinkamai elgtis įvairiose situacijose, sklandžiai ir veiksmingai bendrauti, laikantis savo šalies tradicijų ir komunikuojant su įvairių kultūrų žmonėmis.

Modulio programoje nurodytos keturios teminės sritys:

1. Įsisąmoninta tapatybė ir saviugda: Aš – žmogus;
2. Dialogas: Aš ir Tu;

3. Socialiniai santykiai: Aš ir Mes;

4. Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Žmogus ir kultūra.

Visos šios sritys turi sąsajų su etnine kultūra.

Įsisąmoninta tapatybė ir saviugda: Aš – žmogus

Analizuojant šios teminės srities skyrių *Mokinių pasiekimai* skirsniuose *Gebėjimai* bei *Žinios ir supratimas*, matyti išskirtos tokios reikalaujančios kalbėti apie etninę kultūrą temos:

aptarti lietuvių liaudies etiketą kaip paprotinės kultūros reiškinių, senąsias ir moderniąsias tradicijas; paaiškinti pagrindines elgesio normas, taisykles, papročius, reglamentuojančius viešąjį oficialųjį ir kasdienį tarpasmeninį bendravimą; analizuoti ir pagrįsti etikos ir etiketo, papročių, ritualų ir moralės ryšį; paaiškinti sąvokas moralė, elgesio kultūra, elgesio normos, išsiauklėjimas, papročiai, ritualai; aptarti tradicinę aprangos kultūrą, padedančią išlaikyti išorinę ir vidinę darną.

Taigi daroma išvada, kad nagrinėjant tapatybės temas ir kreipiant mokinių saviugdą linkme etnine kultūra remiamasi kaip pamatinių vertybių puoselėjimo šaltiniu.

Dialogas: Aš ir Tu

Šiame skyriuje 2.4. skirsnyje nurodyti laukiami mokinių gebėjimai *Išvelgti lietuvių kalbos unikalumą ir argumentuoti, kad kalba – esminė bendravimo priemonė, atskleidžianti asmens savitumą ir kultūrą.*

Skirsnyje 2.4.2 nurodomos mokinių žinios ir gebėjimai *paaiškinti lietuviams būdingas pasisveikinimo, atsisveikinimo, dėkojimų formas ir būdus, sėkmę ir pikta lemiančius linkėjimus.*

Skirsnyje 2.5. nurodomas mokinių gebėjimas analizuoti lietuvių ir kitų šalių tautinius valgius, ritualus, valgymo kultūrą, gebėti

kultūringai bendrauti ir elgtis prie stalo, skirsnyje 2.5.1. siekiama žinių ir supratimo, kaip pristatyti lietuvių valgymo tradicijas, šventes, liaudies užstalės etiketą, paaiškinti svarbiausias tvarkos prie stalo taisykles.

Taigi šiame skyriuje reikalaujama nagrinėti lietuvių kalbą kaip kultūros savitumo atskleidimo priemonę pasitelkiant tradicinės kultūros elgesio normas, etiketą.

Socialiniai santykiai: Aš ir Mes

Šiame skyriuje yra nuostata *pripažinti ir laikytis vertingų šeimos ritualų, tautos tradicijų ir švenčių*. Taip pat nurodomi gebėjimai *analizuoti lietuvių šeimos ritualus ir tradicijas, reflektuoti jų išsaugojimą. Papasakoti apie savo vaidmenį puoselėjant šeimos šventes ir ritualus*, nurodomas siekis *išmanyti lietuvių tautos papročius ir ritualus: vestuvių, gimimo ir kt.* Tokios temų nagrinėjimo kryptys reikalauja kalbėti etninės kultūros temomis.

Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Žmogus ir kultūra

Šiame skyriuje matomas tikslingas siekis ugdyti mokinių gebėjimus *vertinti lietuviškos kultūros savitumą ir kartu pagrįsti kritinę nuostatą atsikratyti stereotipinio mąstymo < >*. Skirsnyje nurodoma *4.1.2. apibūdinti, koks vertybių ir kultūros santykis, kuo grindžiamas nacionalinės kultūros vertybinis stabilumas*.

Modulio Programos skyriuje *Turinio apimtis* išvardintos temos, kurios reikalauja dėstyti etninę kultūrą, kalbėti etninės kultūros temomis per pamokas:

etiketas ir jo vieta lietuvių kultūroje; verbalinė ir neverbalinė komunikacija lietuvių kultūroje, kalbos etiketas; kreipiniai; prašymai; dėkojimas; atsiprašymas; linkėjimai; užuojauta, paguoda; XX a. pradžios valgymo kultūra lietuvių šeimose, stalo etiketas; pokalbiai prie stalo; etiketas šeimoje; kasdienybė ir šventės, vertybės ir kultūra, nacionalinės kultūros vertybinis

stabilumas. Iš viso suskaičiuota 7 -8 temos, reikalaujančios per pamokas nagrinėti etninę kultūrą. Didelė dalis šių temų yra nurodytos ir bendrosiose etninės kultūros ugdymo programose.

Iš išvardintų temų matyti, kad etnine kultūra siūloma remtis tiek dėstant atskiras modulio temas, tiek integruojant į modulio turinį. Taigi Dorinio ugdymo modulis *Etiketas ir kultūrų įvairovė* labiausiai susijęs su etnine kultūra iš visų dorinio ugdymo programos sričių.

II.I.I. Tikyba

Katalikų tikybos dalyko paskirtyje skatinama *pasirinkti ir grįsti savo vertybines nuostatas <> akcentuojant kiekvieno asmens vertę ir unikalumą*. Kalbama apie asmens unikalumą per katalikybės prizmę, tačiau neliečiamas kiekvienos tautos unikalumas katalikybėje. Katalikų tikybos dalyko tikslas kalba apie *religinį, socialinį, kultūrinį sąmoningumą*, tačiau etnini-tautinis sąmoningumas neminimas. To pasigendama ir uždaviniuose bei dalyko struktūroje, kurią sudaro šie moduliai:

- *Katalikybė ir pasaulio religijos;*
- *Pašaukimai gyvenimui;*
- *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė;*
- *Religijos filosofija.*

Toliau detaliau nagrinėjamas kiekvienas modulis.

Katalikybė ir pasaulio religijos

Modulio tikslas ir uždaviniai dažnai mini žodį *kultūra*, tačiau kultūra pati savaime nereikalauja kalbėti apie etninę kultūrą. Lygiai taip pat uždaviniuose minimas tapatybės klausimas pats savaime nekalba apie etninę tapatybę. Struktūros aprašyme teigiama, kad *bendrojoje katalikų tikybos programoje aptariamos*

penkios ugdomosios veiklos sritys. Jose aptariami mokinių pasiekimai, gebėjimai, žinios ir supratimas.

1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu

Išskiriamos 4 nuostatos, tačiau jose sąsajų su etnine kultūra nėra. Šioje veiklos srityje išskiriami 6 gebėjimai. Visi jie filosofinio pobūdžio. Vienas iš jų: kalbėjimas apie mirtį. Tai iš esmės su etnine kultūra besisiejantis aspektas, kuris galėtų atsiverti galimybes pakalbėti apie lietuviškas laidojimo tradicijas, lietuvišką mirties sampratą ir pan. Tačiau žinios ir supratimas, kurios numato, ką mokinys turi sužinoti ir suprasti, kreipiamos visiškai kita linkme. Daugiau linkstama į filosofiją, o etniškumui ir lietuviškai tapatybei nepaliekama vietos. Tai parodo ir turinio apimtis (temų gairės), kur nenumatoma nei vienos temos, skirtos etninei kultūrai.

2. Bendravimas ir sutarimas

Išskiriamos 4 nuostatos, tačiau jose sąsajų su etnine kultūra nėra. Šioje veiklos srityje išskiriami 4 gebėjimai. Pats pirmasis gebėjimas kalba apie gebėjimą *svarstyti kitų religijų požiūrį į šeimą*. Čia buvo galima numatyti kalbėti ir apie lietuvišką šeimos modelį, koks mus pasiekė iš praeities, tačiau žinios ir supratimas kreipiamos kita linkme, todėl mokytojui apie tai kalbėti nėra skatinamas.

Trečias gebėjimas kalba apie gebėjimą *analizuoti ekologinę aplinkos situaciją ir svarstyti pagonybės kilmę, jos paskirtį ir dabartines raiškos formas*. Ekologija ir pagoniški papročiai taip pat gana artimai siejasi su lietuvių etnine kultūra. Tačiau žinios ir supratimas ragina aptarti gamtos ir religijos ryšį bei įvardinti pagonybės ženklus. Todėl tikėtina, kad siekiant išugdyti šį gebėjimą ir suteiktų planuojamų žinių, bus nagrinėjamos

ekologinės temos, o etninė kultūra paliekama nuošalyje. Šio gebėjimo ugdymas priklauso nuo mokytojo pasirinkimo.

3. Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas

Išskiriamos 3 nuostatos, tačiau jose sąsajų su etnine kultūra nėra. Nuostatose sąsajų su etnine kultūra nėra. Šioje veiklos srityje išskiriami 4 gebėjimai. Tačiau nei vienas iš jų neturi sąsajų su etnine kultūra. Tai parodo ir turinio apimtis (temų gairės), kurioje nenumatoma nei vienos temos, skirtos etninei kultūrai.

4. Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą

Išskiriamos 4 nuostatos. Viena iš jų ragina *jausti atsakomybę dėl tautos kultūros ir žmonių veiklos*. Tikimasi, kad numatant gebėjimus, žinias ir supratimą bus skiriamas dėmesys tautos kultūrai ir etniškumo išsaugojimui. Tačiau numatytuose 4 gebėjimuose etninė kultūra neminima. Atsakomybė dėl tautos kultūros pateikiama tik religijos kontekste, o etninė kultūra neminima. Tai parodo ir turinio apimtis (temų gairės), kurioje nenumatoma nei vienos temos, skirtos etninei kultūrai.

5. Dvasios augimas

Išskiriamos 3 nuostatos, tačiau sąsajų su etnine kultūra nėra. Šioje veikloje išskiriami 4 gebėjimai. Trečias gebėjimas skatina *analizuoti, kas įtakoja pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį*. Tai būtų gera proga pakalbėti apie lietuvių pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą, tačiau žinios ir supratimas su etnine kultūra sąsajų neturi, todėl galima numatyti, kad mokytojas šių temų nenagrins. Tai parodo ir turinio apimtis (temų gairės), kurioje nenumatoma nei vienos temos, skirtos etninei kultūrai.

Pašaukimai gyvenimui

Modulio tikslas ir uždaviniai neturi sąsajų su etnine kultūra. Struktūros aprašyme aptariamos tos pačios penkios ugdomosios veiklos sritys, kuriose aptariami mokinių pasiekimai, gebėjimai, žinios ir supratimas.

1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu

Išskiriamos 4 nuostatos, tačiau sąsajų su etnine kultūra jose nėra. Šioje veikloje išskiriami 6 gebėjimai, tačiau nei vienas jų neturi sąsajų su etnine kultūra ne tik gebėjimų aprašyme, tačiau ir žinių bei supratimo skiltyse.

2. Bendravimas ir sutarimas

Išskiriamos 4 nuostatos. Antroje jų rašoma *Realizuoti save kaip asmenį išsaugant tapatumą, savarankiškumą*. Tačiau nėra aišku, su kuo tapatinamasi. Galima būtų teigti, kad nuo mokytojo priklauso, apie kokią tapatybę bus kalbama, nes nebūtų sudėtinga kalbėti apie tapatinimąsi su savo žeme ir tauta. Tačiau išskirtuose gebėjimuose ir žiniose, kurių yra 6, sąsajų su etnine kultūra nėra. Taigi apie tapatumą su savo etninėmis žemėmis ir jų tradicijomis nebus kalbama.

Atskirai nebus aptariamos likusios trys veiklos sritys. Tai *Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas, Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą* ir *Dvasinis augimas*, kadangi šiose srityse nėra jokių sąsajų su etnine kultūra.

Modulio *Pašaukimai gyvenimui* turinio apimtyje galima stabtelėti ties sritimi *Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu*. Aptariant šios srities turinį yra minimi papročiai. Deja, nepaaiškinama, kokie papročiai, kieno jie. Todėl grįžtant prie išskirtų gebėjimų ir žinių galima ieškoti sąsajų. Tačiau sąsajų nėra, turinyje papročiai paminėti abstrakčiai, plačiaja prasme.

Kiti moduliai

Atskirai lieka neaptarti du moduliai. Tai *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė* ir *Dvasinis augimas*. Tačiau tyrinėjant šių modulių tikslus, uždavinius ir struktūrą, taip pat nuostatas, gebėjimus ir žinias bei mokymo turinį, jokių sąsajų su etnine kultūra nerasta. Todėl šie du moduliai plačiau nenagrinėjami.

Tikybės dalykas sudarytas iš keturių modulių:

- *Katalikybė ir pasaulio religijos;*
- *Pašaukimai gyvenimui;*
- *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė;*
- *Religijos filosofija.*

Dvejuose jų (*Katalikybė ir pasaulio religijos* ir *Pašaukimai gyvenimui*) galima išvelgti bandymą integruoti etninę kultūrą įpinant į programą padrikus žodžius, tačiau gebėjimuose, žiniose ir turinio apimtyje visiškai neatsispindinčius. Todėl galima pripažinti, kad etninė kultūra į tikybės dalyką programoje nėra integruojama.

II.I.II. Etika

Etika yra vienas iš pasirenkamųjų dorinio ugdymo modulių. Programos bendrosiose nuostatose teigiama, kad dorinio ugdymo paskirtis – padėti mokiniui susiformuoti moralines nuostatas, suprasti filosofinių, etinių, religinių požiūrių ir kultūrų įvairovę, ugdytis kritinį mąstymą, įsisąmoninti ir pagrįsti dorines nuostatas, jomis vadovautis kuriant santykius su kitais žmonėmis asmeniniame, šeimos, profesiniame ir pilietiniame gyvenime. Sykiu ugdoma asmens pagarba tradicinėms gimtojo krašto, Europos kultūros pagrindus sudarančioms vertybėms ir kitų kultūrų paveldui.

Toliau aptariamas III Programos skyrius sąsajų su etnine kultūra požiūriu.

Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka, vertinimas

Skirsnyje 5.3. nurodoma, kad *būdama praktinio gyvenimo filosofija, etika yra kontekstuali, t.y. etinės normos grindžiamos ne vien filosofiniu diskursu, bet ir remiantis visuomenės socialinio, kultūrinio ir pilietinio gyvenimo praktika ir tradicijomis.*

(https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/vidurinis-ugdymas/Dorinis_ugdymas_1_priedas.pdf)

Žodis *kultūra* minimas, bet tik plačiąja prasme, tiesiogiai nereikalaujama kalbėti apie etninę kultūrą. Paminėtas žodis *tradicija* leidžia tikėtis, kad Programoje tradicija kaip reiškinys bus aptariama ir nagrinėjama etnologijos požiūriu. Etikos programą būtų tikslinga siūlyti integruoti su Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrąja programa, tačiau Programa to nesiūlo.

Toliau aptariamos etikos programos turinio dalys sąsajų su etnine kultūra požiūriu.

IV. Etika: modulių tikslai ir uždaviniai, mokinių pasiekimai, turinio apimtis

Išskirtos keturios etikos sritys:

- filosofinė etika;
- profesinė etika;
- šeimos etika;
- etika ir kinas.

Sąsajų su etnine kultūra yra Programos modulio skirsnyje 9. *Filosofinė etika – dorinio ugdymo dalis*, kuriame nagrinėjama viena iš keturių etikos sričių – filosofinė etika. Skirsnyje 9.4.

nurodoma, kad išlaikoma ta pati filosofinės etikos dalyko turinio suskirstymo struktūra, kaip ir pagrindinio ugdymo etikos programoje. Etikos pasiekimams fiksuoti išskiriamos keturios ugdomosios veiklos ir tematikos sritys, aprašomi augantys filosofinio mąstymo reikalavimai mokinių pasiekimams šiose srityse: įsisąmonintos tapatybės ir saviugdos veikla, nukreipta į mokinio savistabą, saviugdą, tapatumo paiešką; ugdomoji veikla, skatinanti filosofinį dialogą, kuris gali būti suprantamas kaip dialoginis santykis ir atvirumas, gebėjimas išgirsti ir suprasti kitaip manantį žmogų, ir kaip racionalus dialogiškas problemų tyrinėjimas, nuomonių derinimas, savo argumentų pateikimas kitiems svarstyti. Ugdomas mokinio gebėjimas konstruktyviai bendrauti įvairiose komunikavimo situacijose diskutuojant iš skirtingų perspektyvų – etinės patirties, filosofinės, kultūrinės, religinės, skatinama mokinius egzistenciškai mąstyti, autentiškai būti ir ieškoti gyvenimo prasmės besikeičiančiame pasaulyje. Siūloma kalbėti apie kultūrą, tai leidžia nagrinėti ir etninės kultūros temas, bet Programa to nereikalauja.

Skirsnyje 9.6. *Turinio apimtis* nurodoma, kad Filosofinės etikos turinys pateikiamas dviem aspektais: probleminiu filosofiniu ir istoriniu sisteminiu. Pastarajame nurodoma formuoti bendrą mokinių supratimą apie svarbiausias antikos, krikščionybės, naujųjų amžių ir šiuolaikinės etikos raidos kryptis ir bendras idėjas. Apie etninę kultūrą neužsimenama. Apmąstomos antikos, krikščionybės, egzistencialistų ir šiuolaikinių filosofų svarstytos dilemos apie žmogaus laisvę ir lemtį, laisvę ir gamtos determinizmą, laisvę ir tikėjimą Dievo buvimu, asmens autonomiją ir moralės imperatyvą. Siūlomos nagrinėti temos apie dorą ir dorybes, jos siejasi su etnine kultūra, bet ja remtis nesiūloma. Susipažįstama su dorybių etikos kryptimis: racionalistine teorija, socialiai orientuota „aukso vidurio“ taisykle, krikščioniškąja dorybių etika, utilitarizmo ir

pragmatizmo idėjomis ir individualistinė savikūros etika. Aptariama antikos požiūris į draugystę ir bičiulystę, jų vertybes ir patvarumą; nagrinėjama artimo meilės samprata krikščioniškojoje filosofijoje; kur slypi agresijos, kovos, destruktivaus elgesio, pavydo ir neapykantos šaknys? Kur galima rasti atleidimo, gerumo šaltinį? Kaip atkurti nutrūkusį santykį su kitu? Nagrinėjant šias temas tikslinga būtų remtis etninės kultūros samprata, pristatyti tradicinę pasaulėžiūrą, tačiau nagrinėti etninės kultūros temų nesiūloma.

Etikos modulis 10. *Profesinė etika* nenagrinėjamas, nes sąsajų su etnine kultūra neturi.

Sąsajų su etnine kultūra aptinkama etikos modulio skirsnyje 11. *Šeimos etika – dorinio ugdymo dalis*. Skirsnyje 11.1. *Šeimos etikos modulio paskirtis* nurodoma, kad *Remiantis ne tik etikos, bet ir kitų mokslo sričių (filosofijos, psichologijos, sociologijos, istorijos, etnologijos, edukologijos ir kt.) duomenimis, siekiama mokinius supažindinti su šeimos kaip vieno svarbiausių sociokultūrinių vienetų ypatumais. Taip pat siekiama atskleisti išskirtinę šeimos vertę asmens ir visuomenės gyvenime, padėti mokiniams išsiugdyti atsakingą požiūrį į šeimos kūrimą, įgyti gyvenimui šeimoje reikalingas vertybes ir nuostatas*. Taip pat nurodoma, kad *Šeimos etika turi glaudžių sąsajų su šeimos psichologija, rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, tikyba, literatūra, istorija ir kitais dalykais*. Sąsajos su etnine kultūra neminimos. Modulio 11.2. *Tikslas* yra mokant šeimos etikos, siekti ugdyti visapusišką mokinių požiūrį į šeimą, pasitelkiant jų autentišką patirtį, naujas žinias ir kritinę refleksiją. Šis tikslas siejasi su etnine kultūra. Išvardinti uždaviniai: supažindinti su šeimos fenomenu plačiame istoriniame, kultūriniame, socialiniame kontekste; skatinti ugdytis sąmoningą apsisprendimą kurti darnią šeimą; permąstyti dorovinių šeimos vertybių prasmę ir aktualumą žmogaus gyvenime. Nors šie

uždaviniai praktiškai sutampa su Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos uždaviniais (pvz. 1.3. Žmogaus gyvenimo ciklo tarpsniai ir apeigos http://www.smm.lt/uploads/documents/vidurinis_ugdymas/EK%20%20programa%20Vidurinis%20ug%20pask.pdf), niekur ja remtis ar integruoti nesiūloma.

Skirsnyje 11.4. *Mokinių pasiekimai* pateikiama lentelė, kurioje išskirtos teminės sritys ir mokinių gebėjimai, žinios ir supratimas. Nagrinėjant etikos sritį 2. *Šeima kaip institucija: sociokultūrinis kontekstas*, skirsnyje 2.2.1. nurodomas siekiamas išugdyti mokinių gebėjimas, suprantant kultūrinę šeimų įvairovę, paaiškinti lietuvių šeimos savitumą; žinoti istorinę lietuvių šeimos raidą; išmanyti lietuvių šeimos tradicijas ir papročius; apibūdinti tradicinėje šeimoje vyravusių santykių modelį. Skirsnyje 4. *Šeimos funkcijos* nurodoma, kad mokinys turi žinoti 4.5.2. tradicines ir šeimos šventes. Šios mokinių žinios ir gebėjimai orientuoti ir į etninės kultūros žinias.

Skirsnyje 11.5. *Turinio apimtis* pateiktos temos, įpareigojančios dėstyti etninę kultūrą arba turinčios sąsają su ja: šeimos samprata; istorinė lietuvių šeimos raida, lietuvių šeimos tradicijos ir papročiai, tradicinės šeimos tarpusavio santykiai; šeima kaip vertybė; šeimos narių vaidmenų pasiskirstymas ir pareigų pasidalijimas; santykiai su seneliais, kaip istorinės atminties ir kultūrinės patirties perteikėjais. Iš viso suskaičiuotos 6 tokios temos.

Skirsnyje 11.5.2. *Šeima kaip institucija: sociokultūrinis kontekstas* išvardinamos šios su etnine kultūra susijusios temos: šeimos samprata; šeimos formos; istorinė lietuvių šeimos raida, lietuvių šeimos tradicijos ir papročiai, tradicinės šeimos tarpusavio santykiai.

Dalis siūlomų nagrinėti temų (6 temos to reikalauja) iš esmės siejasi su etninės kultūros šeimos samprata, mokytojas įpareigotas dėstyti etinės kultūros temas. Programoje minimas žodis *etnologija*, siūloma išsiaiškinti, ką nagrinėja ši mokslo šaka kitų visuomenės mokslų kontekste. *Etninės kultūros* sąvoka Programoje neminama, integruoti bendrosios etninės kultūros programos nesiūloma.

Etikos modulis 12. *Etika ir kinas – dorinio ugdymo dalis* nenagrinėjamas, nes nerasta sąsajų su etnine kultūra.

Taigi išnagrinėjus keturių etikos sričių modulius daroma išvada, kad vienoje iš sričių - *Šeimos etika – dorinio ugdymo dalis* yra nurodyta su etnine kultūra susijusių temų. Suskaičiuotos 6 tokios temos. Žodis *etnologija* šiame modulyje paminėtas du kartus.

II.II. Lietuvių kalba ir literatūra

Atliktas ir pateikiamas Vidurinio ugdymo bendrosios **lietuvių kalbos ir literatūros** ugdymo programos (toliau Programos) dalinis vertinimas etnokultūros ugdymo ir galimo integravimo požiūriu. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kiek dabartinėje bendrojoje **lietuvių kalbos ir literatūros** vidurinio ugdymo programoje yra etninės kultūros turinio, kiek programa užtikrina etnokultūrinio ugdymo efektyvumą. Suskaičiuota, kiek temų yra numatyta etninei kultūrai ir kiek jos galimam integravimui į **lietuvių kalbos ir literatūros** mokomąjį dalyką.

Programos *Bendrosiose nuostatose* teigiama, kad ji skirta mokinių kalbinio ir literatūrinio bei kultūrinio ugdymosi plėtotei, emocinei, kultūrinei, dorovinei, socialinei brandai, tautinės ir pilietinės tapatybės bei savivertės formavimuisi. Programoje teigiama, kad nagrinėdami grožinės ir negrožinės literatūros kūrinius, mokiniai atranda juose glūdinčią išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, ugdomi estetinius jausmus, kūrybinį ir

kritinį mąstymą. Tokie patys tikslai formuluojami ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendroji programoje: *Etninės kultūros ugdymas 11–12 (III–IV gimnazijų) klasėse padeda ugdyti tautos kultūrine patirtimi grindžiamą kūrybiškumą, tautinę ir pilietinę savimoneę, pagarbą tradicinėms dorovės normoms, gyvenamajai aplinkai ir Lietuvai, šeimos, bendruomenės ir tautos paveldėtoms tradicijoms.*

(http://www.smm.lt/uploads/documents/vidurinis_ugdymas/EK%20%20programa%20Vidurinis%20ug%20pask.pdf). Taigi akivaizdžios šių abiejų programų sąsajos.

Lietuvių kalbos ir literatūros programa suteikia galimybę pasirinkti mokytis bendruoju ir išplėstiniu kursu.

Programa suskirstyta į skyrius ir skirsnius, kuriuose aptariama programos paskirtis, išdėstyti bendrinio ir išplėstinio kurso uždaviniai. Jie toliau bus nagrinėjami sąsajų su etnine kultūra aspektu.

5. Lietuvių kalbos ir literatūros programos bendrosios nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

Šiame skyriuje aptariami dalyko tikslai ir uždaviniai, keli iš jų susiję su kultūra, pvz., teigiama, kad bus siekiama padėti mokiniams ugdyti komunikavimo lietuvių kalba ir literatūrinę (kultūrinę) kompetencijas, kad mokiniai sieks suvokti save kaip kalbos ir kultūros paveldėtojus, puoselėtojus ir kūrėjus; susiformuos asmeninį santykį su literatūra (kultūra), sustiprins savo tapatybę ir savivertę. Etninė kultūra kaip bendrosios kultūros dalis neišskirta, kalbama apie kultūros, jos raidos suvokimą plačiąja prasme. Apibrėžiant Programos tiek bendrinio, tiek ir išplėstinio kurso tikslus ir uždavinius kelis kartus minimas žodis *kultūra*, pavyzdžiui, siūloma apžvelgti literatūros (kultūros)

raidą, teigiama, kad mokiniai įgis platų kultūrinį akiratį, tad galima tikėtis, kad etninė kultūra kaip kultūros dalis taip pat bus apžvelgta, ja bus remiamasi, bet Programa to nereikalauja.

Toliau pristatoma Dalyko struktūra: kalbinis ugdymas; literatūrinis (kultūrinis) ugdymas.

Skirsnysje 5.5.1. *Ugdymo gairės* nurodoma, kad Lietuvių kalbos ir literatūros kaip mokomojo dalyko turinys orientuojamas į asmens kalbinį, literatūrinį (kultūrinį) ugdymą(si), asmens tapatybės ir savivertės stiprinimą, kūrybinio ir kritinio mąstymo ugdymą(si). Kalbant apie literatūrinį ugdymą, literatūrinis (kultūrinis) ugdymas suvokiamas kaip brandinantis asmenybę, tautą, visuomenę. Analizuojant literatūros (kultūros) kūrinius atkreipiamas dėmesys į juose glūdinčią išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, kultūros reiškinių ryšius, kūrinių sąsajas su dabartimi. Aptariant sąsajas su kitomis kultūromis, siekiama ugdytis kūrybiškumu grįstą santykį su *savosios kultūros tradicija*, toleranciją kitoms kalboms ir kultūroms, kritišką požiūrį į įvairias kultūros apraiškas ir pasitikėjimą savo nacionaline kultūra. Šios nuostatos leidžia manyti, kad etninė kultūra bus aptarta per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. Skirsnysje 5.5.2. *Integravimo galimybės* nurodoma, kad lietuvių kalbos ir literatūros ugdymas sietinas su tautinių mažumų gimtųjų kalbų, užsienio kalbų, istorijos, pilietinio ugdymo, tikybos, etikos, muzikos, dailės, teatro, informacinių technologijų mokomaisiais dalykais. Programa turi daug sąsajų su etnine kultūra, tačiau sieti etninės kultūros programa nesiūloma.

Toliau nagrinėjama Programos turinio apimtis, suskaičiuota, kiek etninės kultūros temų privaloma dėstyti per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas, kiek temų turi sąsajų su etnine kultūra.

Programos 5. 5.6.3. skirsnis: *Turinio apimtis*

Kalbos kursą sudaro kalbinis ugdymas ir kalbos vartojimo, rašybos ir skyrybos įtvirtinimas. Kalbinio ugdymo kursas pateikiamas trijų skilčių lentelėje: pirmoje skiltyje nurodoma bendriausia tema; antroje – esminė temos sklaida ir kalbos ugdymo darbai, stengiantis išlaikyti dalykinį ir metodinį nuoseklumą; trečioje (neprivalomoje) skiltyje nurodomos galimos sąsajos su literatūra ir bendrąja humanitarine kultūra. Pirmosios kalbinio ugdymo temos, skirtos nagrinėti prieš pradėdant skaityti senosios literatūros (kultūros) tekstus, pabrėžia kalbą ne tik kaip išskirtinį žmogaus gebėjimą, susijusį su mąstymu, pasaulio pažinimu, kūryba ir socialinės tvarkos įtvirtinimu, t. y. tuo, kas ženklina visą žmogaus būtį ir veiklą, bet ir pristato kalbą kaip savitą pasaulio sampratą, sudėtinę dvasinės kultūros dalį, o pasakojimą – kaip formuojantį ir saugantį tautos tapatybę, perteikiantį jos narius vienijančias bendras idėjas ir vertybes, turintį didelę reikšmę bendruomenės kūrimui.

Skirsnyje 5. 6.3.1. *Kalbinis ugdymas* nurodomos nagrinėti temos: kalba ir žmogus; kalba ir visuomenė. Nurodomos sąsajos su literatūra ir kultūra: kalbos ištakų paieškos; pasakojimas kaip užmaršties įveikimo būdas; lietuvių tautos kilmė ir savimonė; pasakojimas kaip esminis kultūros tekstas; tautos pasakojimo (nacionalinio naratyvo) turinys, jo kūrimo būdai; lietuvių tautos kilmė ir savimonė; senųjų kalbos paminklų vertė. Šios temos siejasi su etnine kultūra.

Mokant samprotavimo ir argumentavimo siūlomos temos: pasakojimas ir dialogas *tautosakoje*; paraboliniai tekstai – moralinės tiesos perteikimas, kai pasakojama istorija. Šios temos tiesiogiai siejasi su etninės kultūros temomis. Kalbant apie tekstų logikos pagrindus, analizuojant tekstų meninę raišką, tropų vartojimą, siūlomos temos: metafora *tautosakoje*, literatūroje, alegorija; sentencijų, *patarlių*, *frazeologizmų* vartojimo pratybos; lietuvių *patarlių ir priežodžių* analizė. Taigi kalbinio

ugdymo dalyje nurodoma nagrinėti etninės kultūros srities temas, tokias kaip *tautosaka*, tropų vartojimas.

Toliau aptariama kurso dalis 5.6.3.2. *Literatūrinis (kultūrinis) ugdymas*.

Šiame skirsnyje nurodomos temos, kurios turi sąsajų su etnine kultūra: tautos sampratos - *etninė* ir politinė; istorinio pasakojimo atsiradimas - tautos ir valstybės kilmės *mitai*; dėmesys ikirikščioniškai Lietuvos kultūrai. Programoje pateikiami siūlomi nagrinėjimo aspektai (neprivalomi): *mitas, senoji kultūra*, istorija moderniojoje poezijoje. Aptariant nagrinėjamus kontekstus, Programoje nurodoma, kad mokytojas pats sprendžia, kuriuos konteksto autorius rinktis atsižvelgdamas į konkrečios klasės galimybes, gali papildyti kontekstą savo nuožiūra.

Taigi Programoje yra nurodomos 7 kalbinio ugdymo privalomos etninės kultūros temos, yra keletas temų, turinčių sąsajų su etnine kultūra, leidžiančių integruoti etninės kultūros temas, bet jos neprivalomos. Literatūrinio ugdymo dalyje yra 2 kartus paminėtas žodis *etninė*, siūlomos nagrinėti 4 su etnine kultūra tiesiogiai susijusios temos. Etninę kultūrą reikalaujančių per pamokas nagrinėti temų yra mažiau negu Pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros bendrojoje programoje.

II. III. Istorija

Atliktas ir pateikiamas Vidurinio ugdymo bendrosios **socialinio** ugdymo programos (toliau Programos) dalinis vertinimas etnokultūros ugdymo ir galimo integravimo požiūriu. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kiek dabartinėje bendrojoje **istorijos** vidurinio ugdymo programoje yra etninės kultūros turinio, kiek programa užtikrina etnokultūrinio ugdymo efektyvumą. Suskaičiuota, kiek temų yra numatyta etninei kultūrai ir kiek jos galimam integravimui į istorijos mokomąjį dalyką.

Istorijos dalykas yra socialinio ugdymo programos dalis, kurios bendrosiose nuostatose teigiama, kad *socialinis ugdymas vidurinėje mokykloje yra integrali mokinių bendrojo ugdymo dalis. Jis apima ne tik socialiniam asmeniui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų mokomųjų dalykų, kurių ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. Be to, socialinę mokinio brandą skatina visos mokyklos bendruomenės gyvenimas: ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, partneriškas mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, jos ryšiai su vietos bendruomene. Bendruomeniškumą skatinama ugdyti ir etninės kultūros bendrojoje programoje* (https://www.smm.lt/uploads/documents/vidurinis_ugdymas/EK%20%20programa%20Vidurinis%20ug%20pask.pdf).

Vidurinio ugdymo pakopos istorijos kursas nagrinėja Lietuvos politinę, ūkio, kultūros istoriją tiek, kiek tai padeda atskleisti visuomenės pokyčius skirtingais praeities laikotarpiais. Rekomenduojama skirti maždaug vienodai laiko XI-XII klasėje Lietuvos visuomenės raidos ir jos konteksto pažinimui. Skirsnyje 5.2.1. *Tikslas* nurodoma, kad istorijos ugdymu visoje vidurinio bendrojo lavinimo sistemoje siekiama, jog mokiniai įgytų gebėjimų per praeitį aiškintis ir suprasti dabartį, suvoktų savąją tapatybę ir kompetentingai naudotųsi įvairiapuse istorine informacija kasdieniniame gyvenime. Skirsnyje 5.3.1. *Integravimo galimybės* teigiama, kad istorijos dalykas glaudžiai susijęs su kitais socialinio, dorinio, kalbinio, meninio ugdymo dalykais. Juos ir istoriją sieja bendri tikslai – ugdytis komunikavimo, kūrybingumo, socialinę ir pilietinę kompetencijas. Su etnine kultūra sąsajų yra, bet dėstyti per istorijos pamokas ar integruoti nesiūloma. Tik vieną kartą kalbant apie dorinio ugdymo integravimą paminėta, *jog dorinio ugdymo pamokos padeda geriau suprasti nagrinėjamas etines ir*

religines vertybes. Viena vertus, doriniu ugdymu stiprinama asmens pagarba tradicinems gimtojo krašto, Europos kultūros pagrindus sudarančioms vertybėms, kas gali būti traktuojama kaip skatinimas kalbėti per istorijos pamokas ir apie etninę kultūrą.

http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymoprogramos/vidurinis-ugdymas/Socialinis_ugdymas_5_priedas.pdf

Skirsnyje 5.2.3. *Struktūra* nurodoma, kad Programą sudaro gebėjimų ir vertybinių nuostatų įgijimas keturiuose ugdomosios veiklos srityse: istorinės raidos supratimas – tai svarbiausių istorinių įvykių, reiškinių, procesų, lėmusių dabartinės visuomenės raidą, paaiškinimas; orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje – istorinių įvykių, reiškinių ir procesų analizavimas atskirų epochų kontekste, ryšių tarp pokyčių skirtingose visuomenės gyvenimo srityse paaiškinimas atsižvelgiant į laiko ir erdvės parametrus; istorijos tyrimas ir interpretavimas – įvairiuose istoriniuose šaltiniuose, istorikų tekstuose esančios informacijos supratimas, jų tinkamumo atsakant į nagrinėjamus klausimus vertinimas; gebėjimas iš įvairių pozicijų paaiškinti istorinę visuomenės praeitį, jos kaitos priežastis; istorijos supratimo raiška – pasirengimas žodžiu, raštu, naudojant IT, diskutuoti istorinėmis temomis, tinkamai vartojant sąvokas, argumentuojant savo teiginius ir pagrindžiant išvadas. Apibrėžiant istorijos dalyko kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, taikymo gebėjimai, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis. Tai reiškia, kad visos šios grupės turi būti ugdomos per visas istorijos veiklos sritis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių grupių paaiškinimas, pritaikytas istorijos mokomajam dalykui.

Mokiniam suteikta galimybė pasirinkti mokytis istoriją bendruoju arba išplėstiniu kursu. Bendrajame ir išplėstiniame kurse išskiriamos šios temų grupės: Europa ir Lietuvos

Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.); Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.; Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai; Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje; visuomenė tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945); visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais; šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje. Nagrinėjant šias temines grupes galima atrasti sąsajų su etnine kultūra, pagarbos tradicinėms vertybėms ugdymo paminėjimas leidžia kalbėti apie etninę kultūrą, bet nėra privaloma.

Toliau bus nagrinėjamas bendrasis kursas, ieškoma sąsajų su etnine kultūra, skaičiuojamos temos, kurios reikalauja dėstyti etninę kultūrą.

5.4.1. Bendrasis kursas

Skirsnyje *5.4.1.1. Mokinių pasiekimai* nurodoma, kad bus ugdomos mokinių nuostatos *siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą*.

Teminėje srityje 1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.) nurodoma, kad mokiniai įgis tam tikrų žinių ir supratimo, susijusio su etnine kultūra. Mokiniai turi mokėti apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio **baltų** žemių teritorinę – politinę organizaciją, aprašyti **baltų** ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse, taip pat apibūdinti **baltų** genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą, aprašyti visuomenės socialinės ir **etninės** kaitos Lietuvos Respublikoje priežastis. Šios temos nurodomos ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos

mokinių pasiekimų skyriuje (http://www.smm.lt/uploads/documents/vidurinis_ugdymas/EK%20%20programa%20Vidurinis%20ug%20pask.pdf), tačiau šia programa remtis nesiūloma.

Nurodomos **keturios** temos, kurios reikalauja dėstyti etninę kultūrą; žodis *etninis* pavartota vieną kartą. Kitose teminėse srityse sąsajų su etnine kultūra nerasta, todėl jos nenagrinėjamos.

5.4.2. Išplėstinis kursas

Skirsnyje 5.4.2.1. *Mokinių pasiekimai* pakartota, kad siekiama apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio **baltų** žemių teritorinę – politinę organizaciją, aprašyti **baltų** ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse, apibūdinti **baltų** genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą.

Nurodytas būtinas mokinių gebėjimų minimumas: apibendrinti LDK visuomenės *etninės* ir religinės sudėties pokyčius XIII–XV a. Įvardintos tam reikalingos žinios ir gebėjimai: nusakyti LDK *etninę* ir religinę visuomenės sudėtį XIII–XV a., paaiškinti LDK *etninės* ir religinės visuomenės sudėties kaitos XIII–XV a. priežastis. Skirsnyje 5.4.1.2. *Turinio apimtis* nurodomos nagrinėjamos temos: Lietuvos kultūros bruožai Europos viduramžių kultūros kontekste. Programa reikalauja nurodyti svarbiausius Lietuvos XIX a. - XX a. pradžios kultūros pasiekimus; paaiškinti kultūrinės veiklos sąlygas (laisvė kalbėti ir mokytis sava kalba, puoselėti savo kultūrą) Lietuvoje XIX amžiuje; Lietuvos XIX a. kultūros raida Europos kontekste; mokslo ir technikos revoliucijos poveikis visuomenės ir kultūros kaitai; Lietuvos kultūra: kūrybos sąlygos ir reikšmingieji pasiekimai; Lietuvos Respublikos kultūra ir švietimas – kaitos priežastys, sąlygos ir pokyčiai.

Siūloma nagrinėti kultūros kontekstą, žodis *kultūra* minimas beveik visose teminėse srityse. Išanalizavus Programos temines sritis ir atskiras temas, pastebėta, kad žodis *etninis* Programoje paminėtas **tris** kartus. Nurodomos **penkios** – **šešios** temos, turinčios sąsajų su etnine kultūra, kurią laikome bendrosios kultūros dalimi, todėl galima teigti, kad Programoje etninės kultūros temos įmanomos dėstyti mokytojo nuožiūra, bet dažniausiai neprivalomos.

II.IV. Meninis ugdymas

Meninio ugdymo bendrosiose nuostatose teigiama: *1.2. Meninis ugdymas yra svarbus veiksnys kuriant kultūroje orientuotą ir kūrybingą visuomenę. Kūrybinė meninė raiška stimuliuoja mokinių vaizduotę, kūrybingumą, emocinį intelektą, skatina kritinį mąstymą ir požiūrių įvairovę. Svarbu, kad kiekvienoje mokykloje mokiniams būtų sudaromos kuo platesnės galimybės rinktis meninio ugdymo dalykus.* Meninio ugdymo srities tikslas – sudaryti mokiniams palankias sąlygas realizuoti savo meninius interesus, plėtoti meninės kūrybinės raiškos, meno kūrybinių stebėjimo ir vertinimo gebėjimus, suteikti įgytai patirčiai estetinį kryptingumą, įgyti pozityvių kultūrinių nuostatų. Pagrindinis meninio ugdymo srities siekinys yra išugdyti Lietuvos ir pasaulio kultūroje orientuotą žmogų, noriai puoselėjantį ir prisidedantį kuriant pozityvius kultūros reiškinius. Tikslas pasiekiamas pasitelkiant įvairius meno kūrybos pavyzdžius, juos analizuojant, interpretuojant ir vertinant ugdyti mokinių pozityvias kultūrinės nuostatas.

Meninio ugdymo sritį sudaro aštuoni dalykai: dailė, muzika, šokis, teatras, grafinis dizainas, fotografija, filmų kūrimas, kompiuterinės muzikos technologijos. Šiame tyrime nagrinėjami du ugdomieji dalykai: muzika ir dailė.

II.IV.I. Muzika

Muzika yra meninio ugdymo srities dalis. Viduriniame ugdyme muzika yra pasirenkamasis dalykas. Jo galima mokytis bendruoju arba išplėstiniu kursu. Tiek vienam, tiek kitam kursui keliamas tas pats muzikos dalyko tikslas ir tie patys uždaviniai, išlieka ta pati struktūra bei programos įgyvendinimas (integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka). Bendrojo ir išplėstinio kurso mokinių pasiekimai, turinio apimtis ir vertinimas pateikiami atskirai.

Analizuojant muzikos bendrojo ugdymo programą ieškota etninės kultūros ugdymo galimybių integraciniu aspektu. Pristatant muzikos dalyko uždavinius su etniniu ugdymu siejasi vienas iš uždavinių, kuriuo siekiama, kad mokiniai *perimtų Lietuvos ir pasaulio muzikinę kultūrinę aplinką, tradicijas, vertybes*. Tačiau nėra aišku, kiek minima Lietuvos muzikinė kultūra programoje siejama su etnine kultūra. Programoje rašoma, kad *mokantis bendruoju, o ypač išplėstiniu kursais, ugdymo turinį rekomenduojama organizuoti skirtingos trukmės ir paskirties mokymosi ciklais. Ciklo turinį parengia mokytojas*. Šioje dalyje jau visiškai aišku, kad ugdymo turinys priklauso tik nuo mokytojo ir programa neįpareigoja mokytis tam tikrų temų. Pačioje programoje pateikta ir keletas kryptių mokymosi ciklui parengti. Viena iš jų galėtų būti artima etninei kultūrai, tai *lietuvių ir kitų tautų muzika – tradicinė ir šiuolaikinė interpretacijos*. Tačiau tai tik viena iš kelto kryptių. Be to, mokytojas gali mokinių kreipti ir kita kryptimi, neįrašyta į programą. Svarbu, kad tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso programą sudarytų trys sritys:

- *Muzikinė raiška ir vertinimas;*
- *Muzikos klausymasis ir vertinimas;*
- *Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.*

Programoje numatytos integravimo galimybės su etnine lietuvių kultūra nėra siejamos. O ugdymo gairėse sąsajų taip pat

nerandama. Todėl lieka tik palyginti bendrąjį muzikos kursą su išplėstiniu. Bendrajame kurse *Muzikinės raiškos ir vertinimo* ir *Muzikos klausymosi ir vertinimo* srityse etninės kultūros integruoto mokymo galimybių neįžvelgta.

Muzikos pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje srityje esanti nuostata *gerbti Lietuvos ir pasaulio muzikines tradicijas* turi sąsajų su etninės kultūros ugdymu per muziką, tačiau išanalizavus reikalavimus mokinių gebėjimams, žinioms ir supratimui, matyti, kad ši nuostata orientuota ne į etnokultūrinę raišką, o į šiuolaikinį muzikavimą, tai atskleidžia gebėjimas *remiantis asmenine patirtimi ir sukauptomis žiniomis samprotauti apie Lietuvos muzikinės kultūros situaciją*. Šį gebėjimą galutinai išaiškina numatytos mokinių žinios ir supratimai, kurie sako, kad mokiniai žinos *svarbiausias Lietuvos koncertų sales ir muzikinius teatrus, tradicinius muzikinės kultūros renginius*.

Turinio apimtyje rašoma, kad atliekamą repertuarą gali sudaryti vienbalsės ir daugiabalsės dainos, lietuvių ir kitų pasaulio tautų muzika. Mokytojas pats renkasi repertuarą, taigi etninė kultūra neprivaloma. Tokia pat situacija ir su muzikos klausymui skirtais kūriniais. Kaip viena iš rekomendacijų įrašyta liaudies muzika, bet dėmesys atkreipiamas į tai, kad kūriniai pasirenkami atsižvelgiant į nagrinėjamą muzikos ir meno raidos aspektą. Pateikiama pavyzdžių, kokiais aspektais būtų galima nagrinėti muzikos raidą. Tarp šių pavyzdžių yra ir *lietuvių instrumentinės muzikos tradicijos, ansambliai, instrumentai*. Su šia tema siejasi muzikos klausymui rekomenduoti lietuviškų kapelų, birbynių, kanklių ansamblių kūriniai. Tai yra tiesioginės sąsajos su lietuvių etnine kultūra.

Išnagrinėjus muzikos dalyko vertinimą, matyti, kad vertinant nenumatoma jokių etninės kultūros aspektų nei viename iš vertinimo lygių (patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis).

Išplėstiniame muzikos kurse etninės kultūros atžvilgiu situacija programoje nesikeičia. Todėl galima teigti, kad vidurinio ugdymo muzikos bendrojoje programoje etninės kultūros dalykų integracija minima tik kaip viena iš daugelio temų, o konkrečiai programa reikalauja dėstyti etninės kultūros temas minimaliai.

II.IV.II. Dailė

Programa pateikia septynis uždavinius, keli iš jų orientuoti į etninės kultūros ugdymą: teigiama, kad mokiniai *rinkdami informaciją, analizuodami įvairius praeities ir dabarties dailės reiškinius, savo atradimus įtvirtintų kūrybinėje raiškoje; interpretuodami įvairias praeities ir dabarties menines idėjas, siektų individualios vizualinės raiškos ir toleruotų kitų savitumą; pažintų pasaulio bei Lietuvos kultūros paveldą, suvoktų jo reikšmę, ugdytųsi paveldo išsaugojimo ir puoselėjimo poreikį.* Dalyko struktūroje šis uždavinys neatsispindi, tačiau yra tęsiamas pristatant dailės kompetenciją ir ryšį su bendrosiomis kompetencijomis. 5.2.4.4. skirsnyje minima, kad *Dailės kompetencijos ir kultūrinio sąmoningumo kompetencijos ugdymo ryšys akivaizdus tada, kai mokiniai pažįsta pasaulio ir Lietuvos kultūros paveldą, suvokia jo išsaugojimo svarbą ir reikšmę ateities kartoms, stengiasi jį gerbti ir saugoti.* Taip pat dalis minėto uždavinio aprašoma ir 5.2.4.5 skirsnyje, kuriame minima, kad *per dailės pamokas labai svarbi vizualioji komunikacija, kuri tarp kitų reiškinių taip pat padeda geriau suvokti ir įvairių šalių, tautų ir rasių emocijas, mintis ir papročius.* Tikėtina, kad mokantis apie įvairias tautas ir jų papročius bus aptariami ir lietuvių papročiai.

Integravimo galimybėse šis uždavinys išlieka, nors tarp integruojamų dalykų (dorinis ugdymas, informacinės technologijos, matematika, ekonomika, technologijos, gamtos mokslai, kalbos, muzika, teatras, socialiniai mokslai) etninė

kultūra neminama. Tačiau atskiros jos temos minimos šalia kitų dalykų. Tai:

- Tautinis kostiumas (Dailė ir technologijos);
- Dailės ir tautodailės bruožai (Dailė ir kalbos);
- Liaudies menas, įvairių rasių ir kraštų žmonių gyvenimo būdo ypatumai, papročiai ir etnokultūrinės tradicijos (Dailė ir socialiniai mokslai).

Matoma, kad netgi tiesioginės temos rekomenduojamos integruoti remiantis kitų ugdymo dalykų bendrojo ugdymo programomis, tačiau nesiremiama etninės kultūros ugdymo programa.

Rekomenduojamose ugdymo gairėse etninės kultūros temų neišlieka, tačiau aptariant mokymosi aplinką atkreipiamas dėmesys į tai, kad į ugdymą turėtų būti įtraukti vietos paveldo objektai ir jų aplinka. Šiuo atveju etninės kultūros buvimą mokinių ugdymo aplinkoje labai veikia tai, kokie objektai yra aplink mokyklą. Kuriant tinkamą ugdymo aplinką mokymas rekomenduojama atsižvelgti ir į tai, kad ugdymo turinį įgyvendinti padeda ir *tautodailės kūrinių reprodukcijų rinkiniai, architektūros ir vietinės aplinkos gamtos ir kultūros paminklų nuotraukos*.

Mokinių dailės pasiekimų kursas skiriamas į tris dalis. Tai:

- *Dailės raiška;*
- *Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas;*
- *Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.*

Kiekvienoje iš šių dalių išskiriamos nuostatos, esminis gebėjimas, gebėjimai, žinios ir supratimas.

Dailės raiškos dalyje yra išskirti 4 gebėjimai. Vienas iš jų *Pasirinkti vizualinę idėją remiantis įvairiais šaltiniais. Užfiksuoti idėją, ieškoti jos raiškos variantų.* Būtent prie šaltinių kaip pavyzdys yra minimas kultūros paveldas. Tai neužtikrina etninės kultūros ugdymo, tačiau atkreipia mokytojo dėmesį, kad šis šaltinis yra rekomenduotinas. Turinio apimtyje etninės kultūros ugdymas taip pat neatsispindi.

Šios dalies vertinimas fiksuojamas trimis lygiais: patenkinamu, pagrindiniu ir aukštesniuoju. Nei viename iš šių lygių nefiksuojamos kokios nors su etnine kultūra susijusios įgytos žinios. Taigi mokinys neprivalo ko nors išmokti ar sužinoti apie etninę kultūrą.

Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimo ir vertinimo dalyje etninės kultūros ugdymas išryškintas nuostatose. Viena iš trijų nuostatų: *Gerbti tautos tradicijas, Lietuvos ir pasaulio kultūros paveldą.* Su šia nuostata galima sieti ne visai tiesioginį, bet derantį gebėjimą: *palyginti praeities ir dabarties dailės kūrinius pagal jų meninės kalbos ypatumus, perteikiamas idėjas,* tačiau žinių ir supratimo apraše tiesioginių sąsajų su šia nuostata nebeįžvelgta. Galimai ši nuostata atsispindi kitame ugdomame gebėjime, kuris sako, kad mokinys *geba diskutuoti apie tai, kaip istoriniai ir šiuolaikiniai dailės ir architektūros kūriniai yra eksponuojami, saugomi ateities kartoms.* Žinių ir supratimo apraše tikimasi, kad mokinys turėtų pateikti pavyzdžių, *kaip dailės, architektūros paveldo kūriniai saugomi ateities kartoms: saugomi muziejuose, restauruojami, atkuriami (pavyzdžiui, audžiamos juostos, gaminami papuošalai, baldai, indai), imituojami senieji amatai (pavyzdžiui, žalvario papuošalų gamyba, auksakalystė, tekstilė, keramika).* Šis žinių ir supratimo aprašas nurodo, kad mokinys turi įgyti žinių ir supratimo, kaip saugoti tautinį paveldą, bet nesiūlo sužinoti, išmokti jų gamybos būdų, mitologinės ar

buitinės reikšmės, objekto vaidmens kasdienio žmogaus gyvenime.

Turinio apimtyje atsiranda tautodailė, kaip tradicinės dailės sudedamoji dalis. Turinio apimtyje rašoma, kad tradicinė dailė - tai profesionalioji dailė ir tautodailė. Kiek tai bus etninės kultūros ugdymas – sunku pasakyti, nes tautodailė minima tik tradicinės dailės kontekste *ir jos reiškinių tarpusavio įtakų, ištakų ir meninės sąveikos nustatyme*. Nors sąlyginai daugiausiai dėmesio etninei kultūrai skiriama būtent šioje dailės dalyko dalyje, bet mokinio vertinime jokių žinių, turinčių sąsajų su etnine kultūra nereikalaujama nei viename iš vertinimo lygių.

Vizualiųjų reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje dalyje ugdymo sąsajų su etnine kultūra neįžvelgta, todėl jų nėra ir šios dalies turinio apimtyje. Tačiau vertinime pagrindiniame ir aukštesniajame lygiuose atsiranda žodis *tautodailė*. Tačiau ji svarbi tik tuo, kad mokinys įžvelgia tautodailės įtaką savo aplinkai.

Išplėstinis kursas

Mokiniai turi galimybę mokytis dailės dalyko išplėstiniu kursu. Tačiau išplėstiniame kurse etninės kultūros ugdymo klausimų kaita beveik nepastebima. *Dailės raiškos* veiklos sritis etninio ugdymo klausimu nekinta, tačiau turinio apimtyje atsiranda *tautodailės meninės išraiškos elementų pažinimas ir tikslingas jų taikymas kūryboje*. Vertinant etninės kultūros atžvilgiu niekas nesikeičia ir šis turinio apimtys pakitimas lieka lyg ir nebesvarbus. Jis neatsispindi ir vertinime. Todėl etninės kultūros ugdymo nėra daugiau negu bendrajame kurse.

Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimo ir vertinimo veiklos srities nuostatose atsiranda papildoma nuostata *stengtis atsirinkti iš praeities ir dabarties kultūrų sau artimus kūrinius,*

meno reiškinius. Tai gali būti susiję su etnine kultūra, tačiau labai sėkmingai galima įgyvendinti šią nuostatą etninės kultūros temų ir nenagrinėjant. Turinio apimtyje etninės kultūros atžvilgiu niekas nesikeičia, tačiau vertinime atsiranda tautodailės vertinimo gebėjimas visuose trijuose lygmenyse.

Vizualiųjų reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje veiklos sritis taip pat etninės kultūros atžvilgiu išlieka nepakitusi, kaip ir turinio apimtis bei vertinimas. Todėl galima teigti, kad dailės dalyko išplėstiniame kurse su etnine kultūra sąsajų daugiau neatsiranda.

II.V. Technologijos

Analizuojant pirmą skyrių *Bendrosios nuostatos* nebuvo aptikta sąsajų su etnine kultūra, todėl šis skyrius nebus plačiau aptariamas.

Antrajame skyriuje, pristatant technologijų dalyko uždavinius išskirti 5 išplėstiniai tikslai. Viename iš jų sakoma, kad mokinys *randa informacijos apie istorines, kultūrines tradicijas*. Tai galima laikyti nuoroda į etninės kultūros integravimą. Tačiau nekalbama apie tai, kiek mokinys turi žinoti ar suprasti. Šis uždavinys orientuotas į gebėjimą surasti informaciją. Dalyko struktūroje etninei kultūrai dėmesio neskirta.

Nagrinėjant trečiąjį technologijų bendrosios programos skyrių aptariamos integravimo galimybės, ugdymo gairės ir mokymosi aplinka. Integravimo galimybėse randama dvi su etnine kultūra besisiejančios temos. Tai *pažinti ir suvokti tautos tradicijas, jų ištakas* (ši tema siūloma integruoti su menų pamokomis) bei *tyrinėti praeitį ir sieti ją su dabartimi* (ši tema siūloma integruoti su socialiniais mokslais). Pirmoji tema tiesiogiai siejasi su etnine kultūra, tačiau siūloma į tai pažvelgti per menų prizmę. Antroji tema yra gana abstrakti, nes tyrinėti praeitį ir sieti ją su dabartimi

galima labai įvairiais aspektais, nesiremiant etnine kultūra. Programos ugdymo gairėse nurodoma: *kūrybingai spręsti kultūros tęstinumo ir šiuolaikinių technologijų dermės klausimus bei siekiama ugdyti vientisą technologinio ugdymo sampratą, apimančią ir buitinių vartojimą, ir nesudėtingų technologijų, susijusių su tautos amatų puoselėjimu ir naujomis technologijomis buityje, pažinimą*. Šios ugdymo gairės leidžia mokytojui remtis etnine kultūra, kaip privaloma gali būti suprasta nuostata kalbėti apie tautos amatus.

Ketvirtajame skyriuje išsamiai pristatomi mokinių pasiekimai, turinio apimtis ir vertinimas. Analizuojant mokinių pasiekimų skiltį etninės kultūros ugdymo galimybių neįžvelgta. Turinio apimtyje atskirai aprašomos temos pagal modulius. Tai:

- Tekstilė ir apranga;
- Taikomasis menas, amatai ir dizainas;
- Turizmas ir mityba;
- Statyba ir medžio apdirbimas;
- Verslas, vadyba, mažmeninė prekyba;
- Mechanika, mechaninis remontas.

Tik vienoje iš šių technologinių sričių yra modulių tematika, skirta etninei kultūrai. Tai turizmo ir mitybos technologijų kryptis. Šioje kryptyje yra atskira tema išskirtas *Kulinarinis Lietuvos ir pasaulio paveldas*. Kitose technologijų kryptyse etninė kultūra neminima, nors nesunkiai būtų galima tekstilės ir dizaino technologinę kryptį susieti su tautiniu kostiumu, taikomojo meno amatų ir dizaino technologinę kryptį susieti su bent kuriuo senuoju lietuvių amatu ir pan. Tačiau ugdymo programa to nenumato ir tik nuo mokytojo pasirinkimo priklauso, ar technologijų pamokose mokinys turės galimybę mokytis etninės kultūros.

IŠVADOS

Įgyvendinant projektą Etninės kultūros globos tarybos užsakymu buvo atlikti pagrindinio ugdymo bendrųjų etikos, tikybos, istorijos, pilietinio ugdymo, lietuvių kalbos ir literatūros, muzikos, dailės, technologijų programų vertinimai etnokultūrinio ugdymo ir etninės kultūros integravimo požiūriu. Išsiaiškinta, kiek dabartinėse bendrosiose ugdymo programose yra etninės kultūros turinio, kiek jos užtikrina etnokultūrinio ugdymo efektyvumą.

Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad tiek pagrindinio ugdymo, tiek vidurinio ugdymo etikos, tikybos, istorijos, pilietinio ugdymo, muzikos, dailės, technologijų bendrosios programos menkai atspindi viešai deklaruojamą nuostatą (vienas iš švietimo tikslų yra perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus), etninę kultūrą integruoti į mokomuosius dalykus. Etninės kultūros integravimo ir aktualizavimo, etninės kultūros nuostatų ir idėjų sklaidos požiūriu programos vertintinos tik iš dalies patenkinamai. Analizuojant minėtas programas pastebėta, kad dažniausiai paliekama mokytojui pačiam nuspręsti, kokia tema bus pasirinkta ugdant vieną ar kitą kompetenciją. Ypač daug neapibrėžtumo menų ir technologijų bendrosiose programose. Visose nagrinėtose programose aptariamos integravimo galimybės, siūloma integruoti įvairius mokomuosius dalykus, remtis pasirenkamosiomis prevencinėmis programomis (*Gyvenimo įgūdžių ugdymo (2004), Civilinės saugos mokymo (2005), Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos (2006), Saugaus eismo (2006), Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo (2007)*)), tačiau etninės kultūros pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosiomis programomis nei vienoje iš programų remtis nesiūloma, apie ją niekur neužsimenama, ji nei karto nepaminėta tarsi jos iš viso nebūtų.

Iš esmės programos mokytojo neįpareigoja dėstyti etninės kultūros, tik po kelias temas konkrečiai reikalaujama kalbėti etninės kultūros temomis. Didžioji dalis programų nepadedą mokytojui pasiruošti etninės kultūros dėstymui ir integravimui, nenukreipia jo etninės kultūros ugdymo linkme. Daugiausiai su etnine kultūra susijusių temų visų tirtų ugdomųjų dalykų programose siūloma nagrinėti 5 – 6 klasės, 7 - 8 klasėse siūlomų temų mažėja, mažiausiai etninės kultūros temų 9 - 10 klasėse.

Išanalizavus istorijos ir pilietinio ugdymo bendrąsias programas, daroma išvada, kad nepaisant to, kad istorija ir pilietinis ugdymas laikomi ypač integraliais dalykais ir Programoje aptariamos integravimo galimybės, tačiau tiesiogiai su etnine kultūra integruoti nesiūloma, etninės kultūros temos Programoje neišskirtos, jas galima susieti su kai kuriomis istorijos pamokų temomis netiesiogiai, kai kurias temas būtų galima integruoti, bet Programa neteikia tokių rekomendacijų, sąvoka *etninė kultūra* Programoje nei karto nepaminėta.

Reikia atkreipti dėmesį, kad situacija žymiai geresnė atnaujintose programose. Daugiausiai temų, skirtų etninei kultūrai dėstyti, yra 2016 metais atnaujintoje lietuvių kalbos ir literatūros bendrojoje programoje. Šioje programoje visuose klasių centruose yra nurodyta etninei kultūrai nagrinėti skirtų temų: 5 – 6 klasių centre yra 3 (12 aspektų), 7 – 8 klasių 2 (12 aspektų), 9 – 10 klasių 6 temos su potemėmis (30 aspektų). Programoje išsamiai pateikiama etninės kultūros tematika. Nagrinėjamos per pamokas ir rekomenduojamos literatūros sąrašas parinktas tikslingai ir tinkamai.

Taip pat iš visų analizuotų programų etninės kultūros integralumu pasižymi ir atnaujintos Dorinio ugdymo bendrosios programos etikos modulis *Etiketas ir kultūrų įvairovė*, jis labiausiai susijęs su etnine kultūra iš visų dorinio ugdymo programų. Modulo

programoje siūlant kabėti apie etiketą ir kultūrų įvairovę nuolat akcentuojamos sąsajos su lietuvių etnine kultūra, siūloma remtis lietuvių tradicijomis ir papročiais. Šis modulis labiausiai atitinka atlikto tyrimo nagrinėjimo aspektą.

Neišnagrinėtos liko kitų ugdomųjų dalykų bendrosios programos, nes mažai tikėtina, kad jose galima būtų aptikti etninės kultūros temų ar sąsajų su etnine kultūra.

Rekomendacijos

Vertinga būtų ateityje atlikti etninę kultūrą integruojančių mokytojų, taip pat etninės kultūros žinių ir supratimo įgyjančių mokinių bei jų tėvų apklausa dėl etninės kultūros integravimo naudos. Svarbu išsiaiškinti, kaip mokytojai integruoja savo dėstomo dalyko programą su etninės kultūros bendrąja programa, ar iš viso integruoja.

Rekomenduojame ir kitokių, alternatyvių integravimui, etninės kultūros ugdymo modelių taikymą mokyklose:

- Yra sukurti vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos 6 moduliai: *Etninė kultūra ir socializacija, Gamta ir etninė kultūra, Kalba ir etninė kultūra, Menai ir etninė kultūra, Papročiai ir etika, Technologijos ir etninė kultūra*, parengta šių modulių metodinė medžiaga ir ilgalaikiai (detalieji) planai (<https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/2655>).
- Siūlome mokykloms rinktis šiuos modulius kaip integravimo alternatyvą. Tačiau iškyla mokytojų pasirengimo klausimas, ne visi mokytojai turi pakankamai kvalifikacijos dėstyti šiuos modulius;
- Pradinėse klasėse dėstyti etninę kultūrą kaip atskirą dalyką;
 - Rekomenduojame ugdyti etninę kultūrą ir per neformalųjį ugdymą.

Literatūra

1. http://www.smm.lt/web/lt/pedagogams/ugdymas/ugdymo_prog
2. <https://sodas.ugdome.lt/bendrosios-ugdymo-programos>
3. <http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/etninekultura/EK%20programa%20Pagrindinis%20ug%20zin120412.pdf>
4. http://www.smm.lt/uploads/documents/vidurinis_ugdymas/EK%20%20programa%20Vidurinis%20ug%20pask.pdf

Summary

The implementation of the project included the assessment of general education programmes of Ethics, Religion, History, Civic Education, Lithuanian Language and Literature, Music, Art and Crafts from the perspective of integrating ethnocultural education and ethnic culture, ordered by the Council for the Safeguarding of Ethnic Culture. Results have shown the extent to which current general education programmes contain aspects of ethnic culture and the extent to which they ensure the efficiency of ethnocultural education.

The research allowed to conclude that publicly-declared provision to integrate ethnic culture into study subjects (one of the goals of education is to transfer the knowledge on national and ethnic culture) is hardly present in both general and middle education programmes of Ethics, Religion, History, Civic Education, Lithuanian Language and Literature, Music, Art and Crafts. The programmes that were assessed, satisfy the provisions of integrating and actualising ethnic culture, as well as the distribution of its statements, only partially. The analysis of the

above-mentioned programmes showed that the choice of topics for the development of a certain competence is usually left for the teacher. The general programmes of Arts and Crafts particularly lack definition. All programmes that were assessed discuss possibilities of integration, offering to integrate various learning subjects and use elective preventive programmes (*Life Skill Development (2004)*, *Civil Safety Training (2005)*, *Alcohol, Tobacco and Other Psychotropic Substance Use Prevention (2006)*, *Traffic Safety (2006)*, *Family and Sex Education (2007)*), yet none of them mention general or middle education programmes of ethnic culture. They are not even mentioned, as if they would not exist.

In essence, the programmes do not oblige the teacher to teach ethnic culture, except for several topics, that specifically require talking on the topics of ethnic culture. The majority of programmes do not help teachers to prepare for teaching or integrating ethnic culture, nor do they direct them towards ethnocultural education. Of all the education programmes analysed, the largest number of topics, related to ethnic culture, are present in 5-6 grade programmes, decreasing in 7-8 grade programmes, with the least number of them present in 9-10 grade programmes.

The analysis of the general education programmes of History and Civic Education shows that despite the fact that both History and Civic Education are regarded as particularly prone to integration and the Programme discusses integration possibilities, there is no direct suggestion to integrate ethnic culture, the Programme does not highlight ethnic culture topics, they can be indirectly related or integrated into certain topics in History lessons, but the Programme does not give such recommendations, the concept of *ethnic culture* is not mentioned even once.

It should be noted that the situation in revised programmes is much better. The general education programme of Lithuanian Language and Literature, revised in 2016, contains the most topics for teaching ethnic culture. The number of topics of discussing ethnic culture in the programmes for different grades is as follows: 5-6 grade concentrate features 3 (12 aspects), 7-8 grades – 2 (12 aspects), 9-10 grades – 6 topics with subtopics (30 aspects). The programme provides detailed topics on ethnic culture. The list of literature to be discussed and recommended during the lessons was compiled properly and with purpose.

Among the educational programmes analysed, another one to be characterised by a high level of integration of the ethnic culture is the *Etiquette and Cultural Diversity*, a module of the general education programme of Ethics. The module offers a discussion on etiquette and cultural diversity, highlighting connections to the Lithuanian ethnic culture and promoting Lithuanian traditions and customs. This module fits the aspect discussed during the research most.

Other general education programmes were not discussed, because they are very unlikely to offer any topics or connections with ethnic culture.

